

POLİS ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ATATÜRK'E VE DİĞER DEVLET ADAMLARINA YÖNELİK SUİKAST GİRİŞİMLERİ

Ali DİKİCİ

ÖZET

Millî Mücadele'nin başlangıcından ölümüne kadar Atatürk'e karşı her bir süreçte farklı şekillerde gösterilen muhalefet, zaman zaman kin, nefret ve hesaplaşma duyguları ile onu öldürme girişimlerine kadar varmıştır. Bu bağlamda, Atatürk'e karşı çok sayıda suikast planı yapıldığı bilinmektedir. İç ve dış güç odaklarınınca tertip edilen bu suikast teşebbüslerinin arkasında çeşitli aktörler vardır. Ancak bu suikastlardan hiçbirisi başarıya ulaşamamış, çoğu teşebbüs daha planlama aşamasında iken polis tarafından açığa çıkarılmıştır. Bu teşebbüslerden 1926 yılında eski İttihatçıların düzenlediği öne sürülen İzmir suikastı ve 1935 yılında Çerkez Ethem'in tertiplediği öldürme denemeleri, özellikle dönemin basınında geniş yankı bulmuştur. Bu çalışmada, Millî Mücadele sürecinden başlayarak İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Mustafa Kemal'e ve diğer devlet büyüklerine yönelik suikast planları, polis arşivlerinde yer alan belgeler ışığında bir kere daha değerlendirilmiştir. Ayrıca suikastlarla ilgili bu dönemde yayınlanan gazetelerde yer alan haberlere de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Polis Arşivleri, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Çerkez Ethem, Suikast Girişimi.

* E. 1. Sınıf Emniyet Müdürü, Ankara, alidikici40@yahoo.com.tr

ASSASSINATION ATTEMPTS AGAINST ATATÜRK AND OTHER STATESMEN ACCORDING TO POLICE ARCHIVE RECORDS

ABSTRACT

The opposition movements against Atatürk, almost every single period from the beginning of National Struggle until his death, even resulted in the attempts to kill him with a motivation of rage, hate and revenge. Hence, it is known that a large number of assassination plans were made against Atatürk. It is possible to see some domestic and foreign actors behind the scene related to those attempts. However none of those attempts managed to reach to their goals since police were aware of them in most of the cases. Two attempts are of significance among the others, namely in 1926 in İzmir and in 1935 by Çerkez Ethem and thus they were mentioned in mass media repeatedly. In this study, the assassination attempts against Mustafa Kemal, İsmet İnönü and other Turkish leaders starting from the National Struggle till Second World War are examined by employing police records in the archive. Information about the incidents has also been provided by use of the newspapers of the dates.

Key Words: Police Archives, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Çerkez Ethem, Assassination Attempts.

GİRİŞ

Millî Mücadele yıllarından -hatta daha I. Dünya Savaşı yıllarından- başlamak üzere ölümüne kadar Mustafa Kemal Atatürk'e karşı, birçok suikast girişimi olmuştur.¹ Özellikle Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal'in şahsına yönelik devam eden bu suikast girişimlerinin yanısıra, başta İsmet İnönü olmak üzere Millî Mücadele'nin diğer liderlerine yönelik suikast girişimleri de olmuştur. Ali Galip olayı Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast teşebbüslerinden birisidir. Bunun yanısıra Millî Mücadele sırasında İngilizlerin Ankara'ya gönderdikleri ajanları vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast teşebbüslerini gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra da Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yönelik suikast tertipleri hiç ara vermeden devam etmiştir. Bu dönem ortaya çıkarılan ve yarattığı akisler ve sonuçları itibarıyla basın ve yayın organlarında geniş olarak yer bulan İzmir Suikastı, bunların içerisinde en çok bilinen teşebbüs olmuştur. Ancak Mustafa Kemal'e karşı akim kalan diğer birçok suikast girişimi çoğu zaman basına yansımadığından duyulmamış veya sadece birer istihbarat bilgisi olarak arşivlerde yerini almıştır. Değişik kaynaklarda detaylı olarak izah edilen bu suikast girişimlerinin çeşitli nedenleri olmuştur. Ancak bu teşebbüslerden, ister şahsî menfaat ve girişim sonucu ortaya çıkanlar, isterse siyasî ve organize olarak tertip edilmiş bulunanlar olsun, hiç biri başarılı olamamıştır.

Cumhuriyet döneminde girişilen suikast teşebbüslerinde, Millî Mücadeledeki teşebbüslerden farklı aktörlerin sahneye çıktığı görülmektedir. Bu kez yurtdışına kaçan firarîler ile Yüzellilikler olarak adlandırılan rejim muhalifleri, Ermeni Taşnak örgütü mensupları ve Hoybun Cemiyeti mensupları düzenlenen suikast teşebbüslerinde aktif rol almaya başlamışlardır. Yüzellilikler arasında ise özellikle Çerkez Ethem'in çevresinde örgütlenmiş Çerkez kökenli birçok insanın bu suikast girişimlerinden ısrarla vazgeçemedikleri ve ellerine geçen her fırsatı değerlendirdikleri görülmektedir. "Her üç teşekküle mensup olanlar da müşterek hareket için büyük bir temayül olduğu, hatta Hoybun Cemiyeti ile Taşnak komitesi ileri

1 Kandemir, İzmir suikastından ayrı olarak Atatürk'e karşı on bir suikast plânının yapıldığını söylemektedir. Bkz. Feridun Kandemir, **Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast**, Ekicigil Basımevi, İstanbul, 1955. Bazı kaynaklarda, Atatürk'ün İzmir Suikast girişimi dışında hayatı boyunca 40'in üzerinde suikasta uğradığı belirtilmektedir. Bkz. Ali Kuzu, **Atatürk'e Yapılan 41 Suikast**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2008.

gelenleri arasında bu maksatla bir de toplantı yapıldığı² bilinmektedir. Emperyalist devletler bu unsurları bazen ayrı ayrı, bazen birlikte kullanıyor, bazen de bu unsurlar birbirlerini istismar ediyorlardı. Bu devletler bazen de doğrudan kendi istihbarat servisleri marifetiyle suikast planlarının içerisinde yer alabiliyorlardı. Bu unsurlar başta örgütlendikleri ülkeler olmak üzere seslerini duyurabildikleri tüm ülkelerde, önce yaptıkları yayınlarla bütün dünyaya mazlum oldukları mesajını vermeye çalışıyorlar, böylece girişecekleri suikastlarda kendilerini haklı gösterecek zemini oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu üç oluşum da, hedeflerine varmak için en büyük engel olarak gördükleri Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılmasıyla amaçlarına daha rahat ulaşabileceklerini düşünüyorlardı.

Bu suikast girişimleri ile ilgili yapılan akademik çalışmalarda genellikle basın organlarında yer alan haberler çerçevesinde olayların ele alındığı görülmektedir. Bu makale ise, bu suikast girişimlerinden bazılarını birincil kaynak olarak gördüğümüz polis arşivlerinde yer alan belgeler ışığında tekrar irdelemek üzere kaleme alınmıştır. Bu çerçevede polis arşivlerinde yaptığım çalışmalar sırasında bizzat ulaştığım belgelerin yanı sıra, yine polis arşivlerinden yararlanarak hazırlanan Şaduman Halıcı'nın³ yüksek lisans tezi ile Sertaç Solgun'un⁴ doktora tezlerinde yer alan konu ile arşiv belgelerini de bu çalışmamda kullandım. Aynı şekilde Oğuz Aytepe'nin polis arşivlerinde yaptığı uzun bir çalışma neticesinde kaleme aldığı bir makale de yararlandığım diğer önemli arşiv kaynaklarından birisi oldu.⁵ Ayrıca İzmir Suikastı davasında giyaben idama mahkûm olan Kara Kemal ile Abdülkadir Bey'in yakalanması ile ilgili, polis dergisinde yer alan polis raporu çerçevesinde⁶ -ki bu rapor da birincil kaynak hükmündedir- tekrar ele alınmıştır. Bu rapor resmi polis tutanakları çerçevesinde ve olayın hemen akabinde yayınlanan bir yazı olması yönüyle önemlidir. Ancak makaleyi sadece polis arşiv kaynakla-

2 Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s. 386.

3 Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1998.

4 Sertaç Solgun, **Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği (1931-1939)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010.

5 Oğuz Aytepe, "Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Yurt Dışında Kurdukları Cemiyet: Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi (Cenup Vilayetleri Komitesi)", **Toplumsal Tarih**, Cilt:9, Sayı: 54, Haziran 1998, s. 46-49.

6 "İstanbul Zabitasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı" **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 152-159.

rı ile örgülemek yeterli olmayacağı ve konu bütünlüğü sağlanamayacağı için bu arşiv belgeleri ile yetinilmemiş, gereken yerlerde konuyla ilgili dönemin gazete haberlerine ve diğer kaynaklara da yer verilmiştir.

1. Millî Mücadele Döneminde ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Suikast Girişimleri

Mustafa Kemal'e yönelik Millî Mücadele döneminde başlayan suikast girişimleri, Cumhuriyet döneminde ivmelenerek devam etmiştir.⁷ İngiliz istihbaratı Anadolu'da gittikçe güçlenen Millî Mücadele'nin önünü kesebilmek için çeşitli yollar denemiş ve etkili bir silah olarak gördükleri suikastlarla başta Mustafa Kemal olmak üzere Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerini yok etmeye çalışmışlardır. İngilizlerin Mustafa Kemal'e karşı düzenledikleri Mustafa Sagir olayı,⁸ kamuoyunda kısmen bilinen bir teşebbüs iken, Mustafa Kemal'in Ankara'ya henüz yeni ayak bastığı günlerde Pontusçular tarafından tertip edilen, ancak gerçekleştirilemeden önlenen suikast teşebbüsü⁹ fazlaca bilinmemektedir.

Millî Mücadele sonrası resmî kayıtlarda yer alan ilk suikast tertibi ise Ali Osman Reis'in başını çektiği bir şebekenin 1923 yılında giriştiği teşebbüstür. Kandemir tarafından "Ali Osman Reis Hadisesi" olarak takdim edilen bu hadiseye Ali Osman, İlyas Sami, İbrahim, Dayı Mesut ve Komünist Mehmed Efendi adlı şahısların adları karışmıştır. Bu şahıslar Mustafa Kemal'e suikast düzenleyecekle-

7 Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin sadece bu dönemlerde değil daha I. Dünya Savaşı yıllarında bile mevcut olduğu görülmektedir. "Bir gece Mustafa Kemal ile Dr. Rasim Ferit Talay, 76 numaradaki bilinen eve gitmek üzere Akaretler yokuşunu inerken, yolun daraldığı Valideçeşmesi'nden az aşağıda onun Vişnezade Camiine giden köşesinde Mustafa Kemal yavaşça 'Doktor tabancan var mı?' diye sorar. O yok deyince: 'Benim sol ceketimin cebimde bir tane var, al ve tetiğini aç, arkadan bir adam geliyor, bir suikast yapacak' der. Doktor tabancayı alınca Mustafa Kemal sağ cebindeki tabancayı çekip döner ve arkadan gelene: 'Dur' der. Adam, iri yarı bir kanun çavuşudur (İdris Çavuş). Şaşırıp eline aldığı parabellum tabancasını yere düşürür. Doktor eğilip tabancayı alır ve çavuşu öne katarak eve gelirler. Mustafa Kemal kendi adamına çavuşu içeri alıp misafir etmesini, ancak önce üzerini yoklamasını söyler. O sorguya çekilince Mustafa Kemal'i öldürmekle görevlendirildiğini anlatır. Mustafa Kemal bunu mesele yapmaz. Bir süre sonra Suriye'de yeniden VII inci Ordu komutanı olunca kendine öz bir davranışla İdris Çavuşu karargâhına alır. O, Eylül 1918 ricatında şehit olacaktır." Hikmet Bayur, **Atatürk, Hayatı ve Eserleri I, Samsun'a Çıkışına Kadar**, Ankara 1963, s. 153-154.

8 Mustafa Sagir'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı organize etmeye çalıştığı suikast ile ilgili geniş bilgi için bkz: Sabahattin Özel, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

9 Kandemir, **a.g.e.**, s. 3-23.

ri iddiasıyla tevkif edilmişlerse de muhakeme neticesi suçsuz oldukları anlaşıldığından serbest bırakılmışlardır.¹⁰ Bu suikastların bir diğeri ise Lazistan mebusu Ziya Hurşit'in İzmir Suikastından daha önce Ankara ve Bursa'da gerçekleştirmeye çalıştığı suikast girişimleridir. Ziya Hurşit nihayet -gelecek bölümde bahsedeceğimiz- üçüncü teşebbüs olan İzmir suikast girişiminde yakalanmış ve idam edilmiştir.

Bu dönemde suikastçıların hedefinde sadece Mustafa Kemal yoktur. Lozan görüşmeleri devam ederken hem Ermeni komitecilerin, hem de Çerkez Ethem'in adamlarının suikast yapabileceğine dair, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in İsmet Paşa'yı uyaran telgrafları vardır. Türk heyetini korumak için Türkiye'den on asker götürüldüğü gibi, suikast uyarıları üzerine İsviçre hükümeti de İsmet Paşa'ya iki koruma polisi tahsis etmiştir.¹¹ Rıza Nur anılarında Lozan'da bulunan Türk heyetine yönelik bu suikast iddiasından bahsetmektedir. "Konferansın ilk içtimandan az bir müddet sonra idi, Ermeniler'in İsmet'i, beni vuracakları şayi olmuş idi. İsviçre'de polis Fransa ve Belçika polislerinden malûmat alıyor. Bunları bize de söylüyordu. Bunlara göre Ermeniler birini öldürmek için Lozan'a Ermeni yolluyorlar. İsviçre polisi bu hususta pek dikkat ve gayret gösteriyordu. Ermeniler'in bir mühim komitesi Brüksel'de, biri Paris'te, biri Cenevre'de imiş. Brüksel'den Harbiye Nazırı merhum Nazım Paşa'nın oğlu gelmişti. O da bu hususta malûmat getirdi. Bu malûmat arasında şu da var: Ermeniler "*Rıza Nûr da başımıza nerden çıktı, bu Talât'ı da geçti.*" diyorlarmış. İsviçre polisi bizimle meşgul. Lozan polis müdürü ekseri bizim otele geliyor. Oraya sivil polisler koymuş geleni gideni tetkik ediyor. İki sivil polis de bize verdi. Bunlar İsmet Paşa sokağa çıkarken arkasından gidiyorlar."¹²

1924 yılında Yunanistan'daki Ermeni komitacıları tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gerçekleştirilmek istenen bir başka suikast teşebbüsü meydana çıkarıldı. Daha çok "Manok Manukyan Çetesi" diye bilinen ve üç kişiden meydana gelen bu çete, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek maksadıyla Anadolu'ya geçmiştir. Ermeni komitacıları dikkat çekmemek için çeteyi ikiye bölerek Manok Manukyan isimindeki komitacıyı Selanik yoluyla Trakya'dan, diğer iki komitacıyı da Suriye üzerinden İskenderun'a oradan da Adana'ya gönderip, Ankarada buluşturmak suretiyle eylemi gerçekleştirmeyi planlamışlardı. Ancak Selanik üzerin-

10 Kandemir, **a.g.e.**, s. 3-23, 17, 25-26, 101.

11 Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 119, 378.

12 Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, III. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967, s. 1066-1067.

den İstanbul'a gelen Manokyan, 20 Nisan 1925'te Eskişehir'de polis tarafından yakalanmıştır. İstanbul'a getirilen ve buradaki sorgusu tamamlanan Manokyan, İstanbul Polis Müdüriyeti Cinayet Kısım Komiseri Cavid Bey'in gözetiminde Ankara'ya gönderilmiştir. (25 Ekim 1924).¹³ Manok Manokyan'ın Ankara'da sürdürülen soruşturmalarda verdiği ifadeler doğrultusunda, Merkez Memuru (Emniyet Amiri) Mustafa Bey'in başkanlığındaki polis ekibi Eskişehir'de dört kişiyi daha tutuklayarak Ankara'ya getirmiştir.¹⁴ Yine suikast girişiminde gözlemcilik ve keşif faaliyetlerini yürüttüğünü itiraf eden Manok'un ifadelerine göre; Edirne'de bir kişi tutuklanırken, Adana'da da araştırmalara başlanmıştır. Bu arada komitenin üyelerinden beşi kaçmışlardır.¹⁵ Emniyet-i Umumiye Müdüriyetindeki soruşturması tamamlanan Manok Manokyan, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir. Yapılan sorgusunda her şeyi itiraf eden Manokyan, Mahkeme tarafından 5 Mayıs 1925 tarihindeki idam cezasına çarptırılmıştır. Manok Manokyan, 6 Mayıs 1925 günü Ankara'da Karaoğlan Çarşısı'nda Merkez Kıraathanesi önünde kurulan idam sehpasında, İstiklâl Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, Ankara Polis Müdürü Dilaver Bey ve diğer yetkililerle halkın huzurunda hükmün okunmasından sonra idam edildi.¹⁶

Aynı günlerde İstanbul Valiliği, 26 Ağustos 1341 (1925) tarihli bir yazı ile bir başka suikast tertibinin bilgisini veriyordu. Bu yazıda, İstanbul doğumlu olan; Bulgaristan, Macaristan, Almanya ve Fransa'da irtibatları bulunan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den ayrılarak Berlin'de Ermenilerle yakın ilişkiye giren Kadri Bilal'in, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunacağı bildiriliyordu.¹⁷ Birkaç ay sonra Türkiye'nin Köstence Konsolosluğundan verilen başka bir bilgide de, Mustafa oğlu Abdülaziz isimli bir şahsın Reisicumhur'a suikast yapmak üzere gönderildiği belirtiliyordu.¹⁸

1926 yılına girildiğinde Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin devam ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliğinin 2 Şubat 1926

13 Şaban Ortak, "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Ermeniler Tarafından Düzenlenen Bir Suikast Girişimi (1924)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 3, 2006, s. 76.

14 "Suikast Tahkikatı: Manok Ankara'da İtirafta Bulunuyor", **Son Telgraf**, No: 133, (27 Teşrinievvel 1340/27 Ekim 1924).

15 "Mevkuf Manok'un Suikastçılara Keşafçılığı", **Son Telgraf**, No: 137 (1 Teşrinisani 1340/1 Kasım 1924); "Ermeni Suikastı", **Son Telgraf**, 14 Teşrinisani 1340, (14 Kasım 1924).

16 "Manok Asıldı", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1341/1925.

17 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 26 Ağustos 1341 (1925) içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 152.

18 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 3, 24 Aralık 1341 (1925) içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 153.

tarihli yazısında Talat Paşa ve arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin Silistre’de bulunduğu ve bunların Mustafa Kemal’e suikast hazırlığı içerisinde olduğu, bu ihbarın grup içerisinde bulunan firarî Vehip tarafından yapıldığı belirtilerek, ihbarın dikkate alınması gerektiği vurgulanıyordu.¹⁹

Ancak bu suikast girişimlerinden öte, yine 1926 yılında açığa çıkarılan İzmir Suikastı, Mustafa Kemal’e karşı düzenlenen suikastlar içerisinde en meşhur olanıdır.

2. İzmir Suikastı

Gerçekleştirilen inkılabları benimsemeyen ve karşı çıkanlar çeşitli muhalif gruplar içerisinde bir araya geliyorlardı. Birçok eski İttihatçının kuruluşunda yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın irtica ile ilgili görülerek kapatılması, eski İttihatçıların meşru yollarla iktidarı ele geçirme heveslerini yarım bırakıyordu.²⁰ Böylece siyaset yapma imkânı kalmayan eski İttihatçılar, bu seferde komitacı gelenekleri ile iktidarı ele geçirebilmek için gizli çalışmalara yöneliyorlardı. Bütün girişim ve gayretlere rağmen iktidar olma şansını elde edemeyen muhalefet, son çare olarak Mustafa Kemal’e karşı suikast düzenlemek suretiyle iktidarı elde etmek istemiştir.²¹ Başta Kara Kemal ve Şükrü Bey gibi eski İttihatçılar olmak üzere, kendilerine ait olduğuna inandıkları iktidarı ele geçirmek için karşılığında en büyük engel olarak gördükleri Mustafa Kemal Paşa’yı ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Bu ekip günlerce suikastı yapabilecek, Yakup Cemil gibi bir fedai aradı. Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey, bu durumdan haberdar oldu ve bu iş için çok uygun birisi olarak gördüğü eski Lazistan (Rize) milletvekili Ziya Hurşit Bey’i, Kara Kemal ve Şükrü Bey’le tanıştırdı.²² Ziya Hurşit de suikasta katılacak diğer fedaileri buldu. Bu ekip ilk önce Ankara’da ve Bursa’da yapmayı planladıkları suikast girişimleri gerçekleşmeyince, bu sefer suikast yeri olarak İzmir’i seçtiler. Buradan bir tekne yardımıyla kolaylıkla kaçılabilirdi. Ziya Hurşit ve arkadaşları, 11 Haziran 1926 tarihinde Sarı Efe Edip Bey’le buluşmak üzere İzmir’e hareket ettiler ve burada Kemeraltı Çarşısı’nda düzenlenecek suikast için pusuya yattı-

19 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5-6, 2 Şubat 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 153.

20 Cemalettin Taşkiran, **Milli Mücadele’de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara 2008, s. 133.

21 Cemal Avcı, “İzmir Suikastı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt X, Sayı 28, Ankara Mart 1994, s. 90.

22 Samih Nafiz Tansu, **İttihat ve Terakki İçinde Dönenler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılâp Yay., İstanbul 1960, s. 396.

lar. Mustafa Kemal Paşa'nın Balıkesir'den İzmir'e gelişini beklemeye başladılar. Ancak 14 Haziran 1926 tarihinde suikast ekibi içinde yer alan motorcu Giritli Şevki'nin İzmir valisi Kâzım Bey'e yaptığı ihbar ile suikast planı deşifre oldu ve suikastın planlayıcıları ile tetikçileri birer birer yakalandı.²³ 16 Haziran 1926 tarihli İzmir Valiliği'nin yazısında, 17 Haziran'da İzmir'e gidecek olan Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast planlandığı ve bunun Giritli Şevki tarafından haber verildiği, ele geçirilen Laz İsmail ve diğer sanıkların da itirafta buldukları bilgisi verilerek, İzmir Suikastının ortaya çıkarıldığı bildiriliyordu.²⁴ Kamuoyunun büyük tepkisini çeken suikast girişimi, basında geniş yer buldu ve günlerce tartışıldı.²⁵

Suikastın mahkemesi iki safhada oldu. İzmir İstiklâl Mahkemesinde görülen birinci safhada suikasta direkt olarak karışanlar, Ankara İstiklâl Mahkemesinde görülen ikinci safhada ise İttihatçı komplosuna karışanlar yargılandı. İstiklâl Mahkemesi bütün Terakkiperver Cumhuriyet Partili milletvekillerini ve muhalefetteki bütün etkili İttihatçıları tutuklama kararı verdi. Bunların arasında Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi Millî Mücadele'nin ünlü kahramanları da vardı.

İzmir Suikastı sanıklarının yargılanması için İzmir'e giden Ankara İstiklâl Mahkemesi, Kılıç Ali başkanlığında, bu dava ile ilgili olarak çoğu İttihatçı olan ve Millî Mücadele'de önemli yer tutan isimleri yargıladı. 27 Haziran günü başlayan mahkeme, 12 Temmuz 1926'da son buldu ve 13 Temmuz 1926'da karar okundu. Bu yargılama sonucunda suikastın planlayıcıları muhtelif cezalara çarptırıldı. Suçları sabit görülenler hakkında birçok idam ve hapis kararı verildi. Polis arşivinde, İzmir Suikastı sonrasında İstiklâl Mahkemesinin 19 idam kararı, hapis ve kalebentlik cezaları verdiği bilgisi yer almaktadır.²⁶

23 Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s. 269.

24 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5, 16 Haziran 1926.

25 İzmir Suikastının basındaki yansımaları için bkz: Nebizade Hamdi, "Mel'un Kast", **Yeni Ses Gazetesi**, 19 Haziran 1926; "Hain Teşebbüs Karşısında Millet'in Sesi", **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1926; Ruşen Eşref (Ünaydın), "Sana Nasıl Kiyacaklardı", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; Ağaoğlu Ahmet, "Bir Suikast", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926; "Suikastı hazırlayanlar. Kimler Tevkif Oldu", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; "Çiçerin "Türk Milletinin İstiklâline Darbe Vurmak İçin Sarf Edilen Gayretler Muvafakatsizliğe Mahkûmdur" Diyor", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; "Mösyö Kalinin'den Reisi Cumhuriyet Hâzretlerine, Mösyö Kalinin Gazi Paşa Hâzretlerine Gönderdiği Bir Telgrafta Geçirilen Tehlikeden Dolayı Tebrikatta Bulunmaktadır", **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926; Falih Rıfki (Atay), "İddianame", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926; Nebizade Hamdi, "İnkılâbın Adaleti", **Yenises Gazetesi**, 30 Haziran 1926.

26 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/A 7-8.

Suikastın birinci dereceden sanıkları olan Abdülkadir Bey ve Kara Kemal ele geçirilemediği için mahkeme önüne çıkarılamadılar, ancak haklarında gıyaben idam kararı verildi. Suikast fikrinin oluşmasında en etkili isimlerden ve mahkemede kendinden en çok söz edilenlerden biri olan eski İaşe Nazırı Küçük Efendi Kara Kemal, büyük bir komitacı ve tek başına bir hükümeti devirebilecek zekâ ve kabiliyete sahip birisiydi.²⁷ Ziya Hurşit'i bulup suikasta ikna eden ve suikast teşebbüsünde rol alan diğer önemli isim olan Abdülkadir Bey ise hükümete kırğın eski bir İttihatçı liderdi. Mahkemenin idam kararından sonra İstanbul polisi Abdülkadir ile Kara Kemal'in yakalanmaları için çok yoğun bir çabaya girişti.

2.a. Polis Raporlarına Göre Kara Kemal'in Takibi ve Yakalanması

1 Eylül 1926 tarihli Polis Mecmuası'nda Kara Kemal'in takibi ve yakalanması ile ilgili hazırlanan polis raporu yayınlanmıştır. Bu raporda yer aldığı şekliyle Kara Kemal'in yakalanması ile ilgili gelişmeler özetle şöyle cereyan etmiştir:²⁸ Polis, Kara Kemal'in İstanbul'da menfaat ilişkisi içerisinde bulunduğu birçok insandan yardım görerek yurtdışına kaçma ihtimalini gözönüne alarak tahkikata başladı. İstiklâl Mahkemesi'nce Kemal'in en fazla itimat ettiği adamlarının tevkiflerine ve ikinci derecedeki adamlarının da gözaltına alınmasına karar verildi. Alınan bu tedbirler neticesinde Kara Kemal'in yurtdışına firar durumu sekteye uğramış ve en fazla itimat ettiği iâşecilerden Küçükpazar Maliye Tahakkuk Müdürü Enver ve Millî Kantariye Şirketi Araziye Memuru Niyazi'ye sığınmaya mecbur bırakılmıştır.

Polisin sıkı takibatının yanısıra firarîleri yakalatana para mükâfatı verileceği ilan edildi. Bunun üzerine İstanbul ithalat gümrüğünde Ambar Memuru olarak çalışan Mazhar Efendi, polise gelerek bazı ihbarlarda bulundu. Mazhar Efendi, akrabasından ve Kara Kemal'in pek emin ve fedakâr adamlarından Niyazi ile yaptığı bir konuşmada, Kara Kemal'in yurtdışına kaçırılması konusunu görüştüklerini anlattı. Buna göre Mazhar Efendi'nin Ambar Memuru olmasından yararlanarak Kara Kemal'i bir sandık içerisinde veyahut gümrük memuru kıyafetine sokarak, yabancı bir vapurla kaçıracaklardı. Bunun üzerine polis Niyazi'yi yakalayarak

27 Avcı, a.g.m., s. 95.

28 "İstanbul Zabitasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 151-154'de yer alan polis raporundan sadeleştirilerek özetlenmiştir.

sorguya aldı. Ancak Niyazi, Kara Kemal'in saklandığı yeri bilmediğini söyleyerek Kara Kemal ile münasebetlerini inkâr etti. Bunun üzerine polis, Niyazi'nin torunu olan Selanik Bankası memurlarından Mahmut Celalettin Bey'i gözaltına alarak, Niyazi'ye derhâl doğru söylediği takdirde torununun serbest bırakılacağını vaat etti. Bu vaat ile beraber aynı zamanda söylenen telkinler ve baskılar netice verdi ve 26 Temmuz 1926 Pazartesi günü gözyaşları ve afv ü merhamet temennileri arasında bildiklerini itiraf etmeye başladı. Niyazi önce Kemal'in saklandığı yeri bilen Balıkpazarı'nda memur olduğunu tahmin ettiği Enver veya Münir adında birisinin eşkâlini verdi.

Bu itiraflar üzerine 27 Temmuz 1926 günü eşkâle uyan Enver isimli şahıs derhâl yakalandı ve polisin üç saat aralıksız sürdürdüğü sert telkinler neticesinde Kemal'in saklandığı adresi verdi. Bunun üzerine tüm memurlar ile bahsi geçen yere giden polis, eldeki mevcut anahtarla eve girdi, ancak firarîyi bulamadı. Baskın esnasında pek fazla yılgın ve ürkek bir tavır sergileyen ve hakiki bir suçlu vaziyetini gösteren Enver'in kız kardeşi Vasfiye Hanım polis tarafından sıkıştırıldı. Vasfiye Hanım önce hayrete şayan bir soğukkanlılıkla kırk beş dakika firarinin saklandığı yerden çıkarak bahçe duvarından kaçtığını beyan etti. Ancak polis, zikredilen odada 27 Temmuz 1926 tarihli bir Milliyet gazetesiyle sigara tablası içinde bir sigaranın henüz yanmakta olduğu ve bir çift siyah fotin ile bir siyah ceketin dahi bulunduğunu farkederek, firarînin henüz orada olduğuna kanaat getirdi. Böylece, polis, hane ve ekleriyle civar bahçelerde de sıkı bir arama başlattı. Tam bu esnada derinden bir silah sesi işitildi ve aynı anda bahçe duvarına bitişik üç kümesten birisinin oynadığı görüldü. Bu kümesin arkasındaki duvarın içine doğru oyulmuş bir yerin var olduğu farkedildi. Polis hemen oraya koştuğunda firarînin elindeki mevcut revolverini sağ şakağına ateş etmek suretiyle intihar ettiğini, yaralı ve ifade vermeye muktedir olmadığını gördü. Yaralı hemen mevcut otomobillerden birine nakledildiği esnada hayatını kaybetti.

İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'in bizzat takip ettiği bu operasyonda görev alan 23 emniyet görevlisi bu başarılarından dolayı "muhtelif miktarda mükâfatı nakdiye ile taltif edildiler" ve bu görevlilerin fotoğrafları dergide yayınlandı.²⁹ Kara Kemal'in yakalanmasından sonra polis ehemmiyetle diğer firarî Abdülkadir'i aramaya başladı.

29 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", a.g.m., s. 155-157.

2.b. Polis Raporlarına Göre Abdülkadir'in Takibi ve Yakalanması

1 Eylül 1926 tarihli Polis Mecmuası'nda Abdülkadir'in takibi ve yakalanması ile ilgili hazırlanan polis raporu yayınlanmıştır. Bu raporda yer aldığı şekliyle Abdülkadir'in yakalanması ile ilgili gelişmeler özetle şöyle cereyan etmiştir:³⁰ Abdülkadir'in takip ve yakalanması görevi İstanbul Emniyet Müdürü Ekrem Bey'in nezareti altında Kara Kemal'in yakalanmasında başarıları görülen Başmemur Hulusi ve Sait, Merkez Memuru Ziya ve müdüriyet refâkatine memur Rasim Bey'den oluşan ekibe verildi. Bu ekip, Abdülkadir'in akraba ve dostlarını usulünce çağırarak bilgilerine müracaat ettiyse de hiçbirisinden müspet ve takibe layık bir iz elde edilemedi. Polis başka yollardan firarının izini takibe başladı. Abdülkadir'in daha evvelce bağırsakçılık ticaretiyle meşgul olduğu bilindiğinden polis daha önce Abdülkadir'in ticaret yaptığı adamlarla irtibata geçti. Bunlardan birisi Abdülkadir'in uzunca boylu, esmer, uzun bııklı Derviş namında birisiyle temasta bulunduğunu söyledi. Polis bu meçhul şahsı bulmak ve takip etmek için ehemmiyetli mesai sarf etti. Araştırma memurlarından Sabri ve Fevzi Efendiler, aradıkları adamın bundan önce Beşiktaş'ta otururken halen Bakırköyü'ne iki saat mesafede Mahmudiye Köyü'ne bağlı Pandaniçe Çiftliği'nde yaşadığını öğrendiler. Bu şahıs Birinci Dünya Savaşı sırasında İran harekâtında Halil Paşa'nın özel kâtipliğinde görev yapmış, eski sarayda mutfak amirliğinde müdür muavinliği yapmış ve Enver Paşa'nın zevcesi eski Sultan Naciye'nin daire müdüriyetinde bulunmuş bir şahıstı. 15 Ağustos günü mevzubahs çiftliğe, oluşturulan polis ekibinde yer alan Sait, Ziya ve Rasim Beylerle İstanbul Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdülkadir Bey birlikte gidip gerekli araştırmayı yaptılar, ancak Abdülkadir bulunamadı. Fakat polis, Abdülkadir'in çiftlikte saklandığına kesin kanaat getirerek çiftlik sahibi Derviş Bey'i tevkif etti ve çiftlik, jandarma erleri vasıtasıyla abluka altına alınarak dışarıyla irtibatı yasaklandı. Sabaha karşı çiftlikten satılmak üzere Bakırköy'e beygirlerle süt götüren çiftlik hizmetlilerinden Yusuf'un yanına bir jandarma verildi. Çiftliğe dönüşte Derviş Bey'in baldızının evinin önünden geçerken, adı geçen Yusuf, yanında bulunan jandarmaya beygirin yularını teslim ederek abdest bozmak bahanesiyle zikredilen haneye girip Derviş'in baldızına, çiftliğin araştırıldığını ve Derviş'in tevkif edildiğini, misafirin başının çaresine bakması lâzım geldiğini söylemiştir. Bunu haber alan ve Derviş'in baldızının Bakırköy'de kiraladığı bu evde saklanmakta olan Abdülkadir, Derviş'in

30 "İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı", a.g.m., s. 158-160'da yer alan polis raporundan özetlenmiştir.

evin adresini vereceği ihtimaline dayanarak evden firar etmiştir. Abdülkadir, bir piyade adamın bir günde kat edebileceği tahminen kırk kilometreyi iki misli bir süratle katederek Istranca ormanlarına ve oradan da Bulgaristan'a kaçmak üzere İğneada'ya ulaşmıştır. Ancak İğneada'da ahalinin '*köyümüzde yabancı birisi var*' diyerek jandarmaya ihbarda bulunması üzerine yakalanmıştır. Abdülkadir hüviyetini ispat edemediği için jandarma, durumunun tetkiki için kendisini Kırklareli vilâyetine sevk etmiştir. Orada da aynı şekilde ifâdede bulunan Abdülkadir'i teşhis eden bazı şahısların şahitliğine rağmen kendisinin Abdülkâdir olmadığını ısrarla ifade etmişse de, sonradan hüviyetinin incelenmesi için İstanbul'a gönderileceği ve trene bindirileceği sırada "*İşte ben oyum, yani aradığınız Abdülkâdir'im*" diye gerçeği itiraf etmiştir. Bunun üzerine İstanbul Polis Müdüriyetinde yapılan sorgusunda: "*Derviş Bey'in Pandaniçe Çiftliği'ne gidip orada yirmi gün kadar saklandığını, ondan sonra Derviş Bey'in Bakırköy'de baldızı namına bir ev kiraladığını, kendisinin diğer eşyalarla birlikte bir sandık içerisinde zikredilen haneye nakil edildiğini, polis memurlarının çiftliği aradığı günün gecesi Bulgaristan'a gitmek üzere Bakırköy'deki bu hânedan firar eylediğini*" itiraf etmiştir. Bunun üzerine Abdülkadir, gerekli işlemler yapılmak üzere Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmiştir.

Böylece kaçmasında kendisine kimlerin yardım ettiğini ve nasıl kaçtığını söyleyen, Terakkiperer Cumhuriyet Fırkası'nı desteklediğini de belirten Abdülkadir Bey'in ilk duruşması 29 Ağustos'ta yapılmıştır. 31 Ağustos'ta ise mahkeme, hükûmeti devirerek cumhurbaşkanını öldürmek ve iktidarı ele geçirmek suçuyla kendisini idama mahkûm etmiş ve karar infaz edilmiştir. Böylece İzmir Suikastı sonrasında genellikle ittihatçılardan oluşan rejim karşıtı sivil ve askeri kadrolar ile koalisyonlar, büyük ölçüde tasfiye edilmiş oldu.

Kara Kemal'in yakalanmasında olduğu gibi Abdülkadir'in yakalanmasında emeği geçen polisler belli bir miktar para ödülü verilmiştir. Ayrıca, bu polislerin fotoğrafları bu raporun yayınlandığı Polis Mecmuası'nda yayınlanmıştır.

Atina'da bulunan Yüzelliliklerden Çerkez Ethem'in kardeşi Reşid'in, İzmir Suikastı ile ilgili olarak bazı arkadaşlarına söylediği sözler ilginçtir: "*Nihayet uzun araştırmalardan sonra suikastın bizim eski İttihatçılar tarafından düzenlenmiş olduğunu anlayabildiler. Bizim İttihatçıları siz bilmezsiniz. İttihat ve Terakki teşkilatı bugün de Türkiye'nin her yerinde hâkimdir. İttihatçıları bilenler bu suikastın tekrar edeceğini takdir ederler.*"³¹ Nitekim bundan sonraki süreçte Reşid'i haklı çıkarır

31 E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/1, Bn: 1/E 13, Bt: 24 Temmuz 1926 içinde Halıcı, a.g.t., s. 173.

şekilde Mustafa Kemal'in ölümüne kadar bu suikast teşebbüslerinin devam ettiği görülmektedir.

3. İzmir Suikastından 1935 Yılına Kadar Mustafa Kemal'e Yönelik Bazı Suikast Girişimleri

Ne var ki, İzmir Suikastı sonrasında İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği ağır cezalar suikastçılar için caydırıcı olmamış; Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimlerinin ardı arkası kesilmemiş, henüz İzmir Suikastı davası görülürken dahi, yeni suikast tertipleri ortaya çıkarılmıştır. Bu teşebbüslerden birisinde Çerkez, Türk, Rum ve Ermeni gibi farklı unsurların bir araya gelerek Mustafa Kemal'e suikast planladıkları görülmektedir. Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği, Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'ya suikastta bulunmak üzere Kahire'de beş kişilik bir suikast timinin oluşturulduğu, bunların Türkiye'ye girmek üzere Kahire'den ayrılarak Beyrut'a geçtikleri, buradan Lâskiye, İskenderun, Payas, Mersin yolu ile Türkiye'ye girdikten sonra İzmir'e giderek Canavar Dimitros isminde bir şahsın evinde toplanacakları, bu timde görev alanların isimlerinin Kuneytaralı Çerkez Bin Mehmed, Adana köylülerinden Mehmet Fehim oğlu Derviş Mahmut, Krikor oğlu Camcıyan, Kayseri Rumlarından Tomas oğlu Elmas olduğu bildiriliyordu. Ayrıca bunların dışında isimleri öğrenilemeyen iki erkek ve üç kadın suikastçının ülkeye girdiği de Beyrut Başkonsolosluğundan bildiriliyordu.³²

Yine aynı günlerde 3. Ordu Müfettişliği'nin 29 Ağustos 1926 tarihli yazısında, saray mensuplarından Prenses Şivekâr'ın dostlarından bir kadının, deniz seyahatleri sırasında Gazi Paşa'ya; o olmazsa İsmet Paşa veya Mareşal Fevzi Çakmak'a şırınga ile zehir enjekte edeceğine dair bilgi veriliyordu. Bu bilgi üzerine yapılan araştırmalarda Reisicumhur Gazi Paşa'nın Bursa'ya gittiği bir sırada, Gülcemal vapurunda tertip edilen baloda Cemile İffet isminde bir kadının vapura girmeye çalıştığı, ancak davetli olmadığına anlaşılması üzerine içeriye alınmadığı öğreniliyor, ancak başlatılan araştırmada bu kadının izine bir daha rastlanılamıyordu.³³

Aynı şekilde, gerek Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı hizmetler, gerekse sonraki yıllarda "Başvekil" olarak aldığı görevler ve bu görevleriyle ilgili olarak belli bir kesimin tepkilerini üzerine çekmiş olan İsmet İnönü de, suikastçıların hedefi olmaktan kurtulamamıştır. Ancak İsmet İnönü'ye karşı yapılması planlanan su-

32 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 29 Temmuz 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 153.

33 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 9, 29 Ağustos 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 153-154.

ikast tertiplerinin en önemlileri, Ermeni Taşnak örgütü tarafından planlanmıştır. Bu denemelere dair elde edilen ilk bilgi, Hâriciye Vekâleti'nin 26 Temmuz 1926 tarihli yazısıdır. Bu yazıda, Beyrut'a gelen Taşnaksütyun reislerinden bir grubun, burada Rus piskoposu ile temasa geçtikleri ve maksatlarının Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmayı planlamak oldukları belirtiliyordu.³⁴

2 Şubat 1926 tarihli Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nden alınan bir istihbarat raporunda; Köstence'de firariler, Rum ve Ermenilerin desteği ile Türkiye içerisinde bir ayaklanma çıkarma hazırlığı içerisinde bulunduğu, bu maksatla Haydarzade İbrahim'in Irak'tan Köstence'ye geldiği ve Talat Paşa ile arkadaşlarına karşı suikastlar tertip eden Ermeni komitesinin Silistre'de bulunduğu ve bunların Reisicumhur'a, Millî Müdafaa Vekili Recep Peker'e ve Berlin sefiri Kemalettin Sami'ye suikast hazırlığı içerisinde olduğu bilgisi veriliyordu. Bu ihbarın grup içerisinde bulunan firarî Vehip tarafından ulaştırıldığı da istihbarat raporunda özellikle vurgulanıyordu.³⁵

Devlet büyüklerine suikast yapılacağına dair 1926 yılında alınan başka bir ihbarda ise, Kars Kağızman'da Silo Bey nezdinde Kürt Yusuf namında birisinin Ankara'da bulunan Kars Mebusu Ömer tarafından getirildiği, Ömer'in evinde Rüştü ve Şükrü'nün iştiraki ile suikast için Yusuf'un iknaya çalışıldığı, ancak Yusuf'un ikna edilemediği bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine, ihbarda adı geçen Yusuf, Kars ilinde yakalanarak Ankara'ya getirildi. Alınan ifadesinde kendisine suikast yapması için teklif ve tazyikte bulunulduğunu, ancak kendisinin bunu kabul etmediğini doğruladı.³⁶

1927 yılına gelindiğinde bir başka suikast timinin ülkeye girdiği bilgisi ulaşıyordu. Üçüncü Ordu Müfettişliği'nin 3 Ocak 1927 tarihli yazısı ile Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve diğer devlet büyüklerine suikast yapmak üzere Ermenilerin, Rusya üzerinden Türkiye'ye bir çete soktukları bildiriliyordu. Bu bilgiye istinaden Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan araştırmada, hepsi Türkçe bilen beş kişilik suikast timinin tamamının Ermenilerden oluşturulduğu, bunlardan ikisinin Umumi Harp sırasında ihtida ederek sünnet olduğu ve diğer üçünün isimlerinin ise Kırkor, İvan oğlu Vartan ve Sperdar oldukları, Rusya'dan

34 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 26 Temmuz 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 164.

35 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/ A 5, 2 Şubat 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 163.

36 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 10, 11 Eylül 1926 içinde Solgun, a.g.t., s. 163.

alacakları pasaportlarla Musul civarından Türkiye'ye girecekleri bilgisine ulaşılyordu.³⁷

9 Nisan 1927 tarihli Hâriciye Vekâleti'nin bir yazısında ise, Yunan pasaportuna sahip olan ve Yunanistan'dan Sofya'ya gelen Makedonya Komitesi'ne mensup Bulgar suikastçıların İstanbul'a ve daha sonra Ankara'ya geçerek Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapacakları, bunların isimlerinin Georgi Atanasof ve Atanaş Voyodof olduğu bildiriliyordu. Bu bilgi üzerine başlatılan araştırmada, Ankara'da bulunan Georgi Atanasof ele geçiriliyor; ancak şahsın üzerinde suç unsuru bulunmadığından, serbest bırakılmakla birlikte, her ihtimale karşı Ankara'da bulunması mahsurlu görüldüğünden İstanbul'a gönderiliyordu.³⁸

1927 yılında bu sefer Çerkez Ethem'in teşvik ve organize ettiği bir diğer suikast girişimi açığa çıkarıldı. Kardeşi Kuşçubaşı Eşrefle birlikte Yüzellilikler listesinde bulunan ve Yunanistan'da yaşamaya başlayan Hacı Sami,³⁹ Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid ile sürekli irtibat halindeydi. Çerkez Ethem kardeşi Reşid ile beraber, Hacı Sami'yi, Mustafa Kemal'e karşı suikastı gerçekleştirmesi için sürekli teşvik edip destekliyorlardı. Hacı Sami de çetesiyle Yunanistan'dan Anadolu'ya geçerek 1927 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanını Ankara'ya getiren treni, Nallıhan-Ayaş boğazında havaya uçurmayı ve Cumhurbaşkanı ile birlikte bulunan bakanlar ve milletvekillerini öldürüp, yurt düzeyinde büyük bir ayaklanma başlatmayı planlıyordu. Planı uygulamaya koymak üzere Çerkez Ethem ve Reşid'ten silah ve para sağlayan Hacı Sami, Abaza Hakkı, Düzelci Yusuf oğlu Mecit ile Sökeli Mecit'den oluşan suikast timi ile, Yunan Hükümeti'nin de desteği ile Sisam'dan bir kayığa binerek 17 Ağustos 1927 günü sabaha iki saat kala Kuşadası sahilinden Anadolu'ya çıktı. Grup ertesi gün Hacı Sami'nin kardeşi Ahmet'le buluştular. Beşparmak dağlarından geçerek Madran yaylasına ulaştılar. Orada Tahtacı aşireti

37 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/B 13-14, 3 Ocak 1927 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 154.

38 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 9 Nisan 1927 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 154.

39 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222, Bn: G 1. Hacı Sami, Teşkilat-ı Mahsusa'nın ünlü ismi Kuşçubaşı Eşref'in kardeşidir. Galatasaray Lisesi'ne devam ederken babasının Hicaz'a sürgün edilmesi ile eğitimini yarıda keserek onunla Hicaz'a, oradan da önce Hindistan'a sonra Avrupa'ya geçti. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a döndü. Hürriyetçi davranışlarından ötürü dikkat topladığından İttihat Terakki yönetimi tarafından polis komiserliğine getirilerek İzmir'de görevlendirildi. Bu görevde iken kardeşi Eşref ile birlikte eşkıya Çakarcalı'nın takibinde bulundu. İzmir Valisi ile arası açılınca kardeşi ve birkaç adamıyla dağa çıkarak eşkıyalığa başladı. Ancak af isteği devletçe kabul edilerek Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda görev aldı. Fakat bir süre sonra yine eşkıyalığa geri döndü. Bkz.: **Milliyet**, 29 Ağustos 1927.

çadırlarına giderek zorla yiyecek almaya çalışan suikast timi ile aşiret mensupları arasında çatışma çıktı. Çıkan çatışmada Düzceli Hakkı'nın Tahtacı Aşireti tarafından yaralı yakalanmasının ardından, olay yerine gelen jandarma kuvvetleri, 24 Ağustos 1927'de aşiretin de yardımı ile bölgede bir operasyon başlattılar. Yapılan operasyonda güvenlik kuvvetleri kayıp vermeden Hacı Sami'yi ve kardeşi Ahmet'i ölü, Sökeli Mecit ve Düzceli Mecit'i ise sağ olarak ele geçirdiler. Suikast timine mensup bu üç kişi önce İzmir'e oradan da 30 Eylül'de vapurla İstanbul'a getirilip, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde yargılandılar.⁴⁰ 5 Kasım 1927 tarihinde başlayan yargılama sırasında sanıkların ifadelerinden; Salihli ile Kütahya arasında Nallıhan boğazında Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya getiren treni bekleyecekleri, rayların üzerine dinamit koyacakları, tren geçerken bombayı ateşleyecekleri, suikasta müteakip Yunanistan'da bekleyen diğer çete üyelerinin Anadolu'ya geçecekleri ve buradaki grupla birleşecekleri, bu suretle bir kargaşa yaratılarak ihtilal çıkaracakları, aynı esnada Romanya'da bulunan Vehip Paşa'nın da Tirebolu ve Kemah güzergâhlarını kullanarak Dersim'e geçeceği ve burada bulunan Kürtleri ayaklandıracığı, Trabzon'da ise bir başka ayaklanma başlatılacağı, ülkenin pek çok yerinde çıkarılacak ayaklanmalardan faydalanılarak İttihatçıların yönetimi ele geçirecekleri ve padişahlığı geri getirmeyi planladıkları anlaşıldı.⁴¹ Yapılan yargılama sonunda mahkeme Sökeli Mecit, Düzceli Mecit ve Düzceli Abaza Hakkı'nın idamına; Eşref ve Mustafa'nın da müebbet hapsine karar verdi. Mahkemenin idam kararı 12 Ocak 1928 tarihinde TBMM'de görüşülerek onaylandı.⁴² 17 Ocak 1928 günü hüküm infaz edildi.

1927 yılında bu kez de Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği tarafından, Yüceliliklerin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve bazı devlet adamlarına karşı yeni bir suikast planı hazırladıkları bilgisi veriliyordu. Bu bilgide, Bursa'dan Atina'ya giden Ahmet Tevfik ve Mehmet Emin adlı iki şahsın, Atina'da Yüceliliklerden fab-

40 "Hainler Cumhuriyet Yumruğunun Kudretini Bir Daha Gördüler. Cumhuriyet Ricalline Suikast Edilemez", **Milliyet**, 29 Ağustos 1927; "Yunan Hükümeti Nezinde Teşebbüste Bulunduk. Atina Sefirimiz, Çerkez Sami Meselesine Hükümet Vaziyet Etmıştır' Diyor", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927; Necmettin Sadık, "Hainlerin Teşebbüsü", **Akşam**, 30 Ağustos 1927; Yunus Nadi, "Suikastçılar", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927.

41 "Mühyyiç Mahkeme Başladı-Fevkalade Mühim İfşaat", **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1927, s.1; Yapılan yargılamayla ilgili geniş bilgi için bkz. Kandemir, **a.g.e.**, s. 68-95.

42 **TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, Devre 3, Cilt 2, İçtima 1, 12 Kânunusani 1928, s. 38-39.

rikatör Cemil ile görüştükları, gizli bir örgüt meydana getirildiği ve bu örgüt ile TBMM’de bir mebusun da ilişkisinin bulunduğu, örgüte Bursa’da muhaliflerden oluşan bir grubun da destek verdiği, bu örgütün amacının devlet büyüklerine suikast yapmak ve başsız kalan ülkede ayaklanma çıkararak yönetimi ele geçirmek olduğu bildiriliyordu.⁴³ Alınan ihbar üzerine başlatılan tahkikat sonucunda “Müdafa-i Din ve Dini İslam İhtilal Cemiyeti” isimli örgüt deşifre edildi. Örgüt elemanlarının bir kısmı yakalandı. Bunların sorgulamalarında öncelikle Bursa Hapishanesinin basılarak buradaki örgüt elemanlarının kurtarılması ve yeterli güce ulaşıncaya Bursa’da bir isyan başlatılması, fırka kumandanı ile valinin ele geçirilerek idam edilmesi, daha sonra halkın zorla veya tehditle isyan kuvvetlerine dâhil edilerek Mudanya, Balıkesir, İzmir ve oradan da Ankara’ya yürünerek hükümetin düşürülmesinin planlandığı anlaşıldı. Sanıkların yapılan muhakemeleri sonucunda Cemal, Narlıdere’li Sabri, Gardiyan Kamil ve Dikici İsmail hakkında taklihi hükümet (hükümeti devirmeye çalışmak) ve devlet büyüklerine suikast planlamaktan idamlarına;⁴⁴ diğer sanıkların ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılmalarına karar verildi.⁴⁵ Ancak mahkemenin bu kararı daha sonra üst mahkeme tarafından bozularak verilen idam kararları hapse çevrildi.⁴⁶ Diğer sanıklardan Yetim Laz Ali ve Evliya Hoca’ya dörder yıl; Tahsildar Mustafa, Tahsildar Osman, firarî Süleyman, Seyfullah, asker Hidayet, asker Onbaşı Sait, Onbaşı Yalovalı İdo, İbrahim Ethem ve Batakçının Mehmet’e ise altışar ay hapis cezası verildi.⁴⁷

Hâriciye Vekâleti’nin 6 Mart 1928 tarihli yazısında ise, Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa’ya suikast yapmak için Türk, Ermeni, Rum ve Ruslardan oluşan 9 kişilik bir suikast timinin Türkiye’ye harekete hazırlandıkları, bunlardan dördünün isimlerinin Ahmed Rıza, Serkis, Kığork, Beşiktaşlı Sarı Arslan olduğu, bunların İstanbul’da da 68 kişi ile irtibatlı oldukları ve grubun içerisindekilere birinin elinde bulunan kalın bir bastonun içerisinde saklı bir suikast planı bulunduğu bildiriliyordu.⁴⁸

43 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 11 Mayıs 1927 içinde Solgun, a.g.t., s. 156.

44 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 3 içinde Solgun, a.g.t., s. 156.

45 “Bursa Muhakemesi Bitti”, *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1929.

46 “Taklipçilerin Davası”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1929.

47 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 4 içinde Solgun, a.g.t., s. 156.

48 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 8, 6 Mart 1928 içinde Solgun, a.g.t., s. 154.

Yine 1928 yılında Çerkez Ethem'in⁴⁹ kardeşi Reşid, Atina'dan Midilli'ye giderek burada Yunan çeteleriyle, bir kaç Çerkezle, Gümrük Komisyoncularından Hacı Rasim ve Yunan amaçlarına hizmetleriyle tanınan Çerkez Aslan ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal'e yakın zamanda bir suikast hazırlığının planlandığı, Reşid'in Atina'dan Çerkez Aslan'a gönderdiği bir mektuptan anlaşılmaktadır.⁵⁰

Erkan-ı Harbiye Reisi Asım Bey, 1929 yılı içinde Ethem ve kardeşlerinin, Eşref kumandasında yirmi bin Çerkez ve sekiz bin Yunanlı gönüllünün, Yunan donanması koruyuculuğunda, Anadolu sahillerine saldırmak ve Çeşme istikametinden İzmir'e girerek katliam yapmak istediklerini, İstanbul'da, yeni seçimlerde karışıklık çıkarmak amacıyla, patrikhane ile ilişkiye geçtiklerini, Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet, Nurettin ve Refet Paşalara suikastlar hazırlamak düşüncesinde olduklarını haber vermiştir.⁵¹

Bundan yaklaşık bir ay sonra, Mayıs'ın 28'inde Sisam'ın Tiganı kasabasına gelerek, Türkiye sahillerine çıkmak amacıyla buldukları zannedilen altı Çerkezin, Rodos'tan gelen bir motora binerek bilinmeyen bir yöne doğru hareket ettikleri Söke Kaymakamlığına haber alınmıştır.⁵²

Gerçekten de Ethem ve kardeşleri boş durmuyorlar, Mustafa Kemal'e suikast planlarından vazgeçmiyorlardı. Reşid, Bağdat'taki kardeşi Ethem'in daveti üzerine 15 Nisan 1929'da Romanya vapuruyla İskenderiye'den hareket etmiş, Ethem'le görüştüktan sonra, İran Kürtleri arasında teşkilatlanarak Türkiye sınırında hareket etmeye karar vermiştir.⁵³ Mayıs 1929'da Kahire'ye geçen Reşid, Cami-el Ezher Müdürü Çerkez Abdülhamid ile görüşmüş, hocanın Sami çetesini kastederek "*Kardeşlerimizin intikamını ne zaman alacağız?*" diye sorması üzerine "*Bu yaz Mustafa Kemal İzmir'e gelirse intikam almaya yemin etmiş arkadaşlar vardır*" cevabını vermiştir.⁵⁴

49 Bu arada ilginç bir olay yaşanmış ve Mustafa Kemal'e suikast düşüncesini bir saplantı haline getirdiği anlaşılan Çerkez Ethem'e karşı Irak'ta bir suikast düzenlenmiştir. Otomobiliyle yolculuk ettiği bir sırada birkaç Kürdün saldırısına uğramıştır. Saldırı, Kürt Komitesi başkanlığını kaybetmesini Ethem'den bilen Nemrud Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Ethem bu saldırıdan yara almadan kurtulmuş, ancak yanındaki iki Çerkez ile şoförü yaralanmıştır. **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/A 6 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

50 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-58/2, Bn: 3/D 8, 20 Temmuz 1928 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

51 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/C 2, Bt: 21 Nisan 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 175.

52 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/1, Bn: 2/B 7, Bt: 31 Temmuz 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 176.

53 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/2, Bn: 3/D 9, Bt: 24 Nisan 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

54 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-58/1, Bn: 1/G 10, Bt: 28 Mayıs 1929 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 174.

Bu yıllarda muhalifler rejimi devirmek için sadece suikast planları yapmakla kalmıyor, aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapıldığına ve hayatını kaybettiğine dair asılsız haberler çıkarılarak ülkede karışıklık yaratmaya da çalışıyorlardı. Hâriciye Vekâleti'nin bir yazısında, Gümülcine'de 2 Mayıs 1928 tarihinde Reisicumhur'a bir suikast yapıldığına dair bir şayia üzerine, burada bulunan firarîlerin, Rumların ve muhaliflerin sevinç gösterileri yaptıkları bildirilirken,⁵⁵ Genelkurmay Başkanlığı 18 Haziran 1929 tarihli yazısında Haziran ayı içerisinde Gazi'ye suikast yapıldığına dair Atina gazetelerinde bazı haberlerin yayınlandığından bahsediyordu.⁵⁶ Benzer söylentiler Türkiye'de de yapılmaktadır. Çankırı'da bir şahsın Reisicumhur hazretlerinin öldürülmüş olduğuna dair beyanat ve ifadatta bulunması üzerine adli işlem başlatılmıştır.⁵⁷

Mustafa Kemal'e karşı birçok suikast tertibi içerisinde yer alan Ermeniler, 1931 yılında İsmet İnönü'ye karşı tertip edilen bir başka suikast hazırlığı içerisinde yer alıyorlardı. Ermeni Taşnak komitesi tarafından Hırant Canıkyan isimli kişinin Başvekil İsmet Paşa'ya suikast yapmak üzere Suriye'den Yunanistan'a gönderildiği bilgisinin alınması üzerine, bu bilgi ile birlikte söz konusu kişinin eşkâl bilgileri tüm vilayetlere gönderildi. Ayrıca Hâriciye Vekâleti kanalıyla diplomatik girişimde bulunarak Yunanistan makamlarının dikkati çekildi. Bunun üzerine Yunanistan hükümeti Suriye'den gelen Hırant Canıkyan'ı Pire Limanında yakalatarak sınır dışı etti. Ancak Canıkyan Pire'den Romanya'ya ve oradan da Peşte'ye geçmek suretiyle izini kaybettirmeye, başka güzergâhları kullanarak Türkiye'ye girmeye ve amacına ulaşmaya çalıştı. Peşte'de kimlik değiştiren ve burada bindiği bir vapurla İstanbul'a gelen Canıkyan, daha önce eşkâl bilgileri verildiğinden İstanbul Deniz Kontrol Polisi tarafından teşhis edildi. Vapur içerisinde yapılan takip sonucunda kaçamayacağını anlayan Hırant Canıkyan, geminin tuvaletine girerek intihar etti. Pire limanında yanına aldığı Agop Pikyan ise sağ olarak yakalandı. Dikkatli ve duyarlı bir şekilde konuyu takip ederek suikastçıların yakalanmasını sağlayan polis memurları Nuri Efendi ve Necati Efendi beşer yüz lira mükâfatı nakdiye ile taltif edildiler.⁵⁸

Canıkyan'ın yakalanması ve suikastın başarılammaması üzerine 29 Kasım 1931'de Paris'te toplanan Taşnak Genel Merkezi, intihar eden Hırant Canıkyan'ın intikamını almak üzere Türkiye'ye iki Ermeni suikastçı daha gönderilmesi kararı

55 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 25 Haziran 1929 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

56 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 18 Haziran 1929 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 157.

57 **B.C.A.**, 030.10.00.00/104.629.25, 06 Mart 1929.

58 "Emniyet Genel Müdürlüğünün 5959 No'lu Tamimi", **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 262, Ankara, Teşrinievvel 1931, s. 837-838.

aldı. Bu karar üzerine uzun süreden beri Belçika'da oturan ve isimleri Ermeni ismi olmayan iki Taşnak komitecisi, Türkiye'ye girmek üzere Suriye'ye gönderildi. Ancak bu şahısların da fotoğrafları Türk istihbarat birimleri tarafından elde edildi ve güvenlik birimleri ile sınır kapılarına dağıtıldı.⁵⁹

Hâriciye Vekâleti'nden alınan 11 Ocak 1932 tarihli bir başka istihbarat yazısında ise, şimdye kadar suikast teşebbüslerinde bulunan kişi ve gruplardan farklı bir suikastçı kimliğini ortaya koyuyordu. Köstence Konsolosluğu tarafından verilen bir bilgide; ellerinde Kalküta'dan alınmış İngiliz pasaportları bulunan Roza Hans Dalarnoviç adlı Musevi kadın ile İshak Rafael Davidson adlı şahısların Berlin'den Köstence'ye ve oradan da İstanbul'a geçerek, burada devlet büyüklerine karşı suikastlar yapacakları ve bu suikastları organize etmek üzere İstanbul'da bir teşkilat oluşturulduğu, suikast teşkilatının İstanbul Arkos Rus Şirketi müdürü tarafından idare edildiği belirtiliyordu. Verilen bilgi üzerine yapılan araştırmalarda gerçekten de bu Musevilerin 6 Kasım 1931'de Köstence'den İstanbul'a geldikleri, bir gece Tokatlıyan Otelinde kaldıkları, ancak 7 Kasım 1931 tarihinde aldıkları vize ile Bağdat'a gittikleri anlaşılmıştır.⁶⁰

16 Haziran 1931 tarihli Hâriciye Vekâleti'nin verdiği bir başka istihbarat raporunda ise Gümülcine'deki Yüzellilikler tarafından Ermeni, Rum ve Çerkezlerden oluşan dokuz kişilik silahlı bir suikast timinin, Midilli ve İmroz üzerinden Türkiye'ye gönderildiği bildiriliyordu. Raporda grubun içerisinde Vahan isminde bir Ermeni, Yorgo isminde bir Rum, Mustafa Çavuş ve Necip isimlerinde Çerkezlerin bulunduğu, bunların hedeflerinin Yalova olduğu belirtiliyordu. Aynı suikast timi ile ilgili olarak Türkiye'nin Filibe Konsolosluğu tarafından ele geçirilen 9 Ağustos 1931 tarihli M. Rahmi imzası ile Filibe'de İrfan adlı kişiye yazılan bir mektupta da, "Fedailerin Midilli, İmroz istikametinden içeriye sokulduğu ve vazifelerinin plan mucibince Yalova olduğu", gelenlerin Vahan, Yorgi, Mustafa Çavuş Hüseyin ve Çerkez Necip ile birlikte dokuz kişiden oluştuğu bilgisi ile ihbar teyit ediliyordu.⁶¹ Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmalarda, söz konusu mektubun aslı ile birlikte, Abdülahhar Hasan tarafından İrfan adlı kişiye gönderilen bir de resim ele geçirildi. Resmin altında "*Hamdolsun mücahit arkadaşlarımızı içeriye göndermeye muvaffak olduk*" yazılıydı. Ayrıca yapılan araştır-

59 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 3, 20 Aralık 1931 içinde Solgun, a.g.t., s. 164.

60 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 4, 11 Ocak 1932 içinde Solgun, a.g.t., s. 163.

61 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 16 Ağustos 1931 içinde Solgun, a.g.t., s. 158.

malarda suikastçılardan Vahan'ın Bahçecik'li olduğu, Yunan işgalinde Türklere yaptığı mezalim sebebiyle Millî Mücadele sonrasında firar eden kişilerden olduğu anlaşılıyordu.⁶²

Millî Mücadele'nin başından itibaren Fransızlarla birlikte çalışan ve Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Fransızlarla beraber Suriye'ye geçen Tarsuslu Kamil Paşazade Selami, Fransızlar lehine uzun süre casusluk yapmış biriydi.⁶³ Bu şahıs, Türkiye'den ayrıldıktan sonra da Hatay'a giren çıkan Türkler ve Trablusşam'a kadar gelen Türkiye şimendifer memurları aracılığı ile edindiği bilgileri Fransızlara para karşılığı satmaya devam etmiştir.⁶⁴ Tarsuslu Selami'nin, Eylül 1931 tarihinde bazı suikastçıların Türkiye'ye sokulmasının kararlaştırıldığı toplantıda da hazır bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Ancak bunun hangi suikast hazırlığı olduğu ile ilgili detaylı bilgi yer almamaktadır.

1932 yılında Amman'da bulunan Ethem ve Reşid, İngiliz İstihbarat Dairesi ile Şerif Abdullah'tan yedişer lira yardım görmüşlerdir. Kurdukları Muhibban Cemiyeti'ni Kürt ve Ermenilerle birlikte idare eden Ethem ve eski polis müdürlerinden Nizamettin, Mustafa Kemal'den önce İsmet Paşa'ya suikast yapmak istemişler ve görevlendirecekleri suikastçıları İran ve Suriye pasaportu ile göndermeye karar vermişlerdir. Bunların Türkiye ile haberleşmelerini ise İskenderun'da bulunan eski Meclisi Ayan Reisi Konyalı Zeynelabidin ile Adanalı Hafız Cemal yapmıştır. Ethem ve Nizamettin, muhbir olarak kullandıkları Ömer Kaptan'a "*Yakın zamanda İsmet'i temizleyeceğiz, sonra sarhoş Kemal'i kendimiz burnunun etlerini cımbız ile kopararak intikam alacağız. Zira yıkıcı, yıkıcı olur.*" demişlerdir. Toplantıda, Ethem'in kardeşi Tevfik, İsmet Paşa'yı öldürmek üzere Ömer Kaptan'ın görevlendirilmesini önermiş, ancak Ethem, Ömer Kaptan'ın İsmet ve Kemal Paşalar tarafından tanındığını söyleyerek karşı çıkmıştır. Suikastçılar her ne kadar bu işin en son 1932 kışı içinde bitirilmesini planlanmışlarsa da,⁶⁶ gerçekleştirmeye fırsat bulamamışlardır.

62 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 3/D 14 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 158. Ayrıca Vahan (ve çetesinin) zulüm ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Sabahattin Özel, **Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2005, s. 201-202.

63 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: A 7, 25 Eylül 1933; **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn:D 10- D11, 14 Aralık 1942 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 174.

64 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: C 2, 12 Ekim 1939.

65 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-110, Bn: A 11, 08 Ekim 1931.

66 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/3, Bn: 5/F 14, Bt: 10.10.1932 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 178.

1931 senesinde Hâriciye Vekâleti müsteşarının İtalya Sefaret müsteşarı ile yaptığı bir görüşme esnasında; Rodos Valisinden alınan bir bilgide, Türkiye'den bazı kimselerin, Kastello-Rizo⁶⁷ Belediye Reisine müracaat ederek; 1931 yılı ilkbaharında Türkiye'de rejim aleyhine bir ihtilal gerçekleştirilmeye çalışılacağını, bu meyanda Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya suikast yapılacağını, bu amaçla pek çok şehirde komiteler oluşturulduğunu, bu hareketin İtalya ve bilhassa Fransa tarafından da desteklendiğini, ancak bu ihtilal ve suikast girişiminin başarıya ulaşmaması durumunda Kastello-Rizo'ya dönmelerine müsaade edilmesini belediye başkanından talep ettikleri bilgisi ulaşıyordu.⁶⁸ Bu olay çerçevesinde polisin, Yüzelliliklerden eski Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emini Refik'in faaliyetlerini yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Refik ülkeden ayrıldıktan sonra hanedan üyelerinin iadesi için hükümet aleyhinde faaliyetler içine girmiştir. Refik Bey'in bu faaliyetleri sadece diplomatik ve siyasi ilişkiler kurmakla sınırlı kalmamış, zaman zaman yasadışı ilişkiler içerisinde de bulunmuştur. Polisin yakından takip ettiği bu ilişkilerden bir tanesi Ermenilerle Mustafa Kemal'e yönelik bir suikast hazırlığı olmuştur. Dâhiliye Vekâleti, Refik'in Bulgaristan'a yapmış olduğu bir seyahatin amacının ve kimlerle irtibatlı olduğunun öğrenilmesini telgrafla Sofya elçiliğinden istemiştir. Yapılan araştırmada Refik'in, Bulgaristan Taşnaksutyunları ile irtibata geçtiği ve bunlara mühim miktarda para verdiği ve Taşnaksutyun Komitesinin Reisicumhur Hazretlerine suikast hazırlığı içerisinde olduğu⁶⁹ bildirilerek gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Buna göre yaşadığı Nice'den ayrılan Refik Bey'in, 10 Eylül 1932'de Bükreş-Köstence yoluyla Sofya'ya hareket ettiği ve ayın 22'sinde Sofya'ya geldiği anlaşılmıştır. Burada Bulgarie Oteli'nde 18 Numaralı odaya yerleşen Refik, Bulgar Millî Bankasına verdiği beyanname, beraberinde 100 bin Frangı olduğunu söylemiştir. Sofya'da Zavayan Parsamyan adında Taşnaksutyun üyesi bir Ermeni ile sıkı bir ilişki içine giren Refik, Taşnaksutyun Cemiyeti'ne 60 bin Frangı vermiş, Bulgaristan'dan hareketinde Dragamon sınır istasyonunda Millî Banka'ya verdiği 100 bin franktan 40 binini almıştır. Sofya'dan Eylül'ün 24'ünde hareket eden Refik, sınıra kadar Burgazlı Vartanyan adında Ermeni tarafından uğurlanmıştır. Refik, çantasında, Ermeni ihtilal teşkilatına ait önemli evrakla bulunan Vartanyan ile yolda hararetli görüş-

67 Kastello-Rizo, Osmanlı döneminde Meis olarak bilinen ve bugün Yunanistan'a bağlı olan bir adadır.

68 **B.C.A.**, 030.10.00.00/104.679.38, 5 Şubat 1931.

69 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12221/1, Bn: Umumi Dosya 1, Bt: 16 Ocak 1932.

meler yapmıştır. Daha sonra Fransa Dâhiliye Nezareti tarafından verilen 5897 numaralı pasaportla seyahat eden Refik, Sofya'dan Nice'ye dönmüştür. Refik'in bu seyahatindeki faaliyetlerini yakından takip eden Dâhiliye Vekâleti, Hâriciye Vekâleti'ne yazdığı 16 Ekim 1932 tarihli yazıda; "Bulgaristan'da bulunan Yüzellilik ve firarîlerin, Taşnaksutyun Komitesine mensup Ermenilerin Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini artırdıkları ve bu durumun dikkat çekecek bir noktaya ulaştığı, gerek Sofya Elçiliği'nden gerek diğer kaynaklardan alınan bilgilerden anlaşıldığı" belirtilmektedir. Görülen o ki, sürgündeki yaşamını, TBMM Hükümetine, özellikle Atatürk'e karşı beslediği kin ile geçiren Refik, bu uğurda Ermenilerle işbirliğine gitmekten çekinmemiş, ancak Yüzelliliklere getirilen aftan sonra Türkiye'ye dönmüştür.

Bu arada suikast tertipleri ve ihbarlarının da ardı arkası kesilmiyordu. Hâriciye Vekâleti'nin 21 Nisan 1932 tarihli bir başka yazısında ise, Atina Büyükelçiliği'nin verdiği bir bilgide Batum Gürcülerinden birkaç lisan bilen Ali Haydar adlı bir şahsın, halife Mecid'in yakında cumhurbaşkanı ilan edileceğine dair konuşmalar yaptığı bildiriliyordu. Alınan bilgiler doğrultusunda yapılan çalışmalarda şahsın eşkâl bilgileri elde edilerek iç güvenlik birimlerine dağıtıldı. Takibe alınan Ali Haydar 30 Haziran 1933 günü Bulgaristan yolu ile gizlice Türkiye'ye girmek isterken yakalandı. Yapılan sorgusunda Çerkez Davut ve Vehip tarafından Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'ya, Atina ve Brendizi seyahatleri esnasında iki suikast tertip edildiğini, ancak bu tertibattan birinin eski halifeden beklenen paranın gelmemesi üzerine, diğerinin de İtalyan ataşemillerlerine kendisi tarafından ihbar edilmesi sebebi ile yapılamadığını beyan etti.⁷⁰

1933 yılında bu sefer Kazım Karabekir'e yönelik bir suikast girişimi gündeme gelmiştir. Başvekil İsmet Paşa'ya 9 Ağustos 1933 tarihli bir mektup gönderen Karabekir, bir Ermeni suikastçı vasıtasıyla kendisine yönelik bir suikast yapılacağını haber veriyor ve gerekli tedbirlerin alınmasını istirham ediyordu. İsmet Paşa da yazdığı 10 Ağustos tarihli cevabi yazısında Karabekir'e müsterih olmasını, bu konuda gerekli tedbirleri aldırması için valiye emir verdiğini, İstanbul emniyet müdürünün ise yanına gelerek konuyu görüşeceğini bildirmiştir.⁷¹

Yine 1933 Senesinin Ekim ayında Van Valiliği'nin verdiği bir istihbarat raporunda ise, Ohan oğlu Mıgırdıç adlı bir Ermeninin yanında iki Kürt ve üç arkadaşı

70 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 5, 3 E 6, 21 Nisan 1932 içinde Solgun, a.g.t., s. 165.

71 B.C.A., 30.10.00.00 /45.290.41.

olduğu halde suikast maksadıyla Van, Beyazıt ve Eleşkirt üzerinden Ankara'ya gelmek üzere on gün evvel Van'dan hareket ettikleri, bunlardan Bedros isimli Ermeni'nin çok iyi Türkçe konuştuğu, grubun içerisinde bir de kadın bulunduğu ve hepsinin pasaportlarının olduğu bildiriliyordu.⁷²

Türkiye'nin Kudüs Konsolosluğu tarafından 12 Eylül 1934 tarihinde verilen bir bilgide de, Kudüs'teki firarî Ermenilerden bir grubun Cebelitur'da Rum manastırında toplanarak içlerinden kur'a ile beş kişiyi fedai seçtikleri, bunların Atatürk'e ve İsmet İnönü'ye suikast yapmak için Türkiye'ye gitmelerine karar verildiği, bu kişilerden bir kısmının karayolu ile güney hudutlarımızdan, diğerlerinin de deniz yoluyla Türkiye'ye girecekleri bildiriliyordu. Bu bilgi doğrultusunda yapılan çalışmalarda Kudüs'teki Taşnak Komitesinin tekrar faaliyete geçtiği ve bunların Beyrut'a geldiği, oradaki komite ile temaslara başladıkları, burada oluşturulan bir suikast timinin gizlice Türkiye'ye gönderileceği, bu timi oluşturan beş Ermeni'den üçünün Kudüs'ten, birisinin ise Beyrut'tan seçildiği, içlerinden birisinin adının İzmitli Tekfur olduğu bilgisine ulaşıyordu.⁷³

Yakın zamanda Avusturya Devlet Arşivleri'nde bulunan bir belge,⁷⁴ 1935 yılında Düzceli Recep Çavuş ve Gönenli İsmail adlı iki Türk ile Bahçecikli Şerbetçiyen ve Pazarköy/Yeniköylü Vahram Çavuş adlı iki Ermeni'nin, Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras başta olmak üzere, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet adamlarını öldürme planlarını ortaya çıkarmıştır. Avusturya Başbakanlığı tarafından Avusturya İstihbaratı'na gönderilmiş 5 Ocak 1935 tarih ve "Ad NPA K 780 Z1.30.248-13/35" numaralı belgeye göre; 1935 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı, Viyana'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne, Atatürk ile birlikte hemen hemen bütün devlet adamlarına yönelik suikast hazırlığını ve bu hazırlığın ayrıntılarını bildirmiştir. Elçilik kanalıyla Avusturya Başbakanlığı'na aktarılan bilgiler arasında, önce Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a olmak üzere iki kademeli suikast zincirinin Avusturya'da planlanacağı bilgisine yer veriliyor ve dört suikastçı hakkında detaylı bilgiler yer alıyordu. Buna göre suikastın birinci aşamasında iki Türk suikastçı Tevfik Rüştü Aras'ı öldürmeyi başarırlarsa, diğer iki Ermeni suikastçı Ankara'ya giderek Aras'ın cenaze töreninde, muhtemelen bir bombalı suikast ile başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere cenazeye katılan yüksek makam sahibi diğer kişileri öldüreceklerdir.

72 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 13, 3 Ekim 1933 içinde Solgun, a.g.t., s. 158-159.

73 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 2, 3/F 3, 12 Eylül 1934 içinde Solgun, a.g.t., s. 159.

74 Levent Seğmen, "Önce Dışişleri Bakanı Aras Sonra Atatürk Öldürülecek", **Hürriyet**, 27 Nisan 2006.

1935 yılına gelindiğinde Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Mustafa Kemal'e karşı suikast hazırlıklarını hiç ara vermeden sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer 1935 yılının başlarında bu suikast teşebbüsü ile ilgili bilgilerin ellerine ulaştığını ve fevkalade hassasiyet ile konuyu takip ettiklerini söylemiştir.⁷⁵ Nitekim 8 Mayıs 1935 tarihli Türkiye'nin Beyrut Başkonsolosluğunun verdiği bir istihbarat raporunda, Şam'da oturmakta olan Sami isimli birinin, kısa bir süre önce Türkiye'ye altı Çerkez suikastçısı geçirdiği, bu suikastçılardan ikisinin Adapazarlı Salih tarafından Beyrut'a getirilen Nuri ve İshak ve diğerlerinin Eyyup, Kâzım ve Halil olduğu, bunları Elbistanlı Ali oğlu Hamdi'nin getireceği, Meydanıekbez yolu ile Pazarcığa uğrayacakları ve Elbistan'a gidecekleri bildiriliyordu.⁷⁶

4. 1935 Yılında Planlanan Suikast

4.a. Suikast Planının Ortaya Çıkışı ve Tahkikat

1935 yılının sonuna doğru Mustafa Kemal'e yapılması planlanan bir suikast girişiminin açığa çıkarıldığına dair haberlerin basına yansımaları, Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul eden konulardan birisi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak anılarında; 1935 yılı Temmuz ayı içinde İngiliz Büyükelçisi Sir Persi Loren'in, (Percy Loraine) dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, Ürdün'de Atatürk'e karşı bir suikast planı yapıldığına ve suikastçıların Türkiye'ye hareket ettiklerine dair bir not verdiğini söylemektedir. Soyak, bu haber üzerine özellikle güney sınırlarında sıkı tedbirler alındığını, nitekim Ağustos ayında da Maraş valiliğinden gelen bir şifre telgrafta Suriye'den ülkeye gizlice giriş yapan Yahya adlı birisinin yörenin zenginlerinden Üzeyir tarafından jandarmaya teslim edildiği haberinin verildiğini söylemektedir.⁷⁷

Türk Emniyet görevlileri, Suriye'deki ajanları vasıtasıyla yapılan hazırlıklardan haberdar olduğundan, çok kısa süre sonra bu suikast girişimini Çerkez Ethem'in organize ettiği anlaşıldı.⁷⁸ İlk aşamada büyük bir ihtimalle olayı tam olarak açıklığa kavuşturabilmek için gizli tutulan bu suikast girişimi, Ekim ayı

75 Soyak, **a.g.e.**, s. 396.

76 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/F 5, 8 Mayıs 1935 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 159.

77 Soyak, **a.g.e.**, s. 377.

78 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 16 Eylül 1935.

ortalarından itibaren, basın aracılığı ile kamuoyuna da duyurulmuştur.⁷⁹ Basında yer alan haberlere göre; güvenlik güçleri suikastçılardan Çerkez Yahya'yı, Türkiye'ye giriş yaptıktan hemen sonra Kahramanmaraş'ın Andırın kazasının Kümbetir (Yeşiltepe) köyünde Çerkez Üzeyir'in evinde yakalamıştır.⁸⁰ Buna göre Yüzelliliklerden, Çerkez Ethem'in adamlarından biri olan Yahya adlı bir asker kaçağı, Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ü öldürmek üzere, yanında bulunan dört kişi, tabanca ve bombalar ile Suriye sınırından giriş yapmışlardır.⁸¹ Yahya'nın Ankara'da alınan ifadesinde basında yer alan bilgileri teyit edilmiş, Amman'da Çerkez Ethem ve Reşid ile uzun müddet görüştiklerini, Reisicumhur Atatürk'e suikast yapmak üzere adı geçen diğer kişilerle birlikte Türkiye'ye gönderildiklerini, Türkiye'den de bazı kimselerin kendilerine yardım edeceklerini itiraf etmiştir.⁸² Böylece ilk nezaret altına alınan şahıslar; Çarşamba ilçesinin Yukarı Oltuk köyünden asker kaçağı Yahya, Andırın ilçesinin Kümbetir köyünden Hasan oğlu Üzeyir ve kardeşi Arif, Göksun ilçesinin Mehmetbey köyünden Ahmet oğlu Şaban Çavuş ve kardeşi İsmail, Maraş'ta oturan çiftlik sahibi İdris ve Çokak Bucağı Müdürü Elbistanlı Şemsettin olmuştur.⁸³ Ankara Cumhuriyet Genel Saymanı B. Baha Arıkan ortaya çıkarılan komplo hakkında şunları söylemiştir; “Suriye’de Çerkez Ethem’in tahrikıyla bir suikast planı yapmak için gizli bir ittifak yapılmıştır. Suikastçılar takriben 1,5 ay önceye kadar sınırı geçmeye çalışırlarken Andırın kazasının Kümbetir köyünde yakalanmışlardır. Yapılan tahkikatlar sonucunda Urfa Saylavı Ali Saib Ursavaş’ın da olayla bağlantılı olduğu gerekçesiyle 18.10.1935 tarihinde dokunulmazlığı kaldırılarak tevkif edilmiştir. Olay ilk tahkikat safhasında olduğu için daha fazla bilgi veremeyeceğim.”⁸⁴

Kamuoyunda suikastın tartışmaları sürerken, basında yer alan bu ifadede de geçen bir husus gündemi sarsmıştır. Buna göre suikast planlayıcıları arasında, o güne kadar Atatürk'e aşırı bağlılığı ile tanınmış olan ve Urfa'nın kurtuluşunda büyük hizmetleri geçmiş bulunan Urfa Saylavı (vekili) Ali Saib Ursavaş'ın da adı

79 “Ulusal Şefimize Suikast Maksadıyla Cenup Hududumuzdan Giren Bir Çete Yakalandı”, **Tan**, 18 Ekim 1935.

80 “Büyük Önder’e Yapılmak İstenilen Komplo Tahkikatı”, **Ulus**, 20 Ekim 1935.

81 “Alçaklar Atatürk’e Gene Kastetmek İstediler”, **Ulus**, 19 Ekim 1935; “Mel’un Suikastçılar Adalet Pençesi’nde”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1935; “Suikast İçin Cenup Hududundan Giren Çete Ankara’ya Getirildi”, **Akşam**, 18 Ekim 1935.

82 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12241-2, Bn: 3/F 6.

83 Soyak, **a.g.e.**, s. 382-383.

84 **Ulus**, 20 Ekim 1935.

geçmektedir.⁸⁵ Yahya adlı suikastçı verdiği ifadelerde, Çerkez Ethem'in kendilerine "Atatürk'e suikast yapmak için Türkiye'ye gideceksiniz; Türkiye'de bu işi idare edenler, Urfa Mebusu Ali Saip Bey ile Maraş'ta çiftlik sahibi İdris ve (Çokak) Bucak Müdürü Şemsettin'dir." dediğini ileri sürmüştür.⁸⁶ Bu ifadeye göre, Ursavaş'ın da bu gizli birleşmede eli vardır ve suikast için Türkiye'ye gelen adamları yönetmeyi üzerine almıştır.⁸⁷ Bu iddialar üzerine Ursavaş, başlatılan suikast soruşturmasına dâhil edildi. Bu kapsamda mebus olan Ursavaş hakkında kanuni soruşturmanın yapılabilmesi için Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 12. maddesi çerçevesinde hazırlanan, Başbakanlığın 17 Ekim 1935 gün ve 2744 sayılı tezkeresi ile dokunulmazlığının kaldırılması istenildi.⁸⁸ Ali Saip Ursavaş, konuyla ilgili olarak Mecliste yaptığı konuşmada, kendisine iftira atıldığını ve soruşturma sonucunda suçsuz olduğunun anlaşılacağını belirtti.⁸⁹ Ancak dokunulmazlığı kaldırılan Ursavaş, 18 Ekim günü tutuklandı.⁹⁰ Mahkeme sırasında, Ursavaş'la ilgili Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan bazı gizli raporların ortaya çıkması ilginç bir durum olmuştur. Bu raporların birisinde Ursavaş'ın "Gazi ancak bizlerin sayesinde bu mevkie erişmiştir; o olmasaydı da ben olsaydım, arkadaşlarım beni ileri sürselerdi, Gazi ben olurdum. Bununla beraber ne zaman istersek Onu yine eskiye çevirmek bizim elimizdedir"⁹¹ dediği ileri sürülmektedir.

Basında yer alan haberlere göre, suikast girişimi ile ilgili yeni gözaltılar ve tutuklamalar bu isimlerle sınırlı kalmamış, özellikle yurtdışında bulunan bazı şahısların yakalanması yönünde çalışma başlatılmıştır. Suikast teşebbüsünde şüpheli olarak görülen en önemli kişilerden biri olan, Kudüs Maveraişeria Parlamentosu üyelerinden Esat Paşa tevkif edileceğini anlayınca firar etmiştir.⁹² Suikast ile

85 Asıl işi Jandarma zabıtlığı olan Ursavaş Milli Mücadele döneminde Urfa dolaylarında hizmet etmiş ve daha sonra oradan milletvekili olmuştur. Atatürk'ün kendisine itimat gösterdiği ve sofrasına çağırıldığı kişilerden birisidir. Soyak, **a.g.e.**, s. 383.

86 Soyak, **a.g.e.**, s. 379.

87 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 1/A 2, 16 Eylül 1935.

88 "Urfa Sayılabı Ali Saip Ursavaş'ın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması Hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası", **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, Sr. No:250, 18 Ekim 1935; "Hainler Yakalandı. Bir Sayılavin Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması İstendi", **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935.

89 **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, 18 Ekim 1935, ss. 97-99.

90 **Cumhuriyet** 19 Ekim 1935; **Tan**, 19 Ekim 1935.

91 Soyak, **a.g.e.**, s. 384.

92 "Kudüs'te Komplo İle İlgili Üç Kişi Tutuldu", **Ulus**, 26 İlkteşrin 1935.

bağlantılı olarak Millî Mücadele esnasında Yunanistan'a kaçarak oradan Filistin'e geçen üç eski Osmanlı subayının Hayfa'da tevkif edildiğine dair haberler basında yer almıştır.⁹³ Savcının hazırladığı iddianamede adı geçen bir diğer şahıs ise, Yüzellilikler listesinde yer alan Kuvayı İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in Yaveri Tarık Mümtaz⁹⁴ idi. Atatürk'e suikast olayının yeni çıktığı günlerde firarî bazı şahıslar arasında gerçekleşen bir toplantı, Tarık Mümtaz'ı şüphelilerin arasına dâhil olmasına neden olmuştur. Tarık Mümtaz ile Reyhaniye'den Çerkes Reşid ve Bedirke'den Çerkes Ömer, Mümbiç'te biraraya gelerek, Mümbiç milletvekili Nedim'in evinde içeriği anlaşılamayan bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu suçlamadan dolayı Vahdet gazetesine bir mektup gönderen Tarık Mümtaz "Şüpheli bir kısım şahıs ve adamların arasına isminin karıştığını derin bir hayret ve teessürle haber aldığını" söylemiş ve "Hiçbir teşkilatın müdürü, müfettişi, üyesi olmadığını, hiçbir makam, kurum, cemiyet, komite, klüp ve kişiden Suriye'de yaşadığı on yıl süresince hiçbir para almadığını, almayacağını, gerçeğin açığa çıkacağı günün yakın olduğuna inandığını" söyleyerek kendini savunmuştur.⁹⁵

Çerkez Ethem ve kardeşine yardım edenlerin sadece Ali Saip Ursavaş ve eski Osmanlı zabıtları ile sınırlı olmadığı, Nis'te bulunan Halife Abdülmecit'in de Atatürk'e karşı planlanan bu olayın içinde olduğu bilgisi verilmiştir. Halife'nin Ethem'e para yardımı yaptığı iddia edilen⁹⁶ haberin ayrıntılarında; bu tahkikatların Türkiye'nin talebi ile yapıldığı yazılarak, Amman'da üç kişinin daha yakalandığı bilgisi aktarılmıştır. Bu kişilerin, suikast planına önderlik yapan, Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik, Boksör Edip Kemal ve Kazım İsmail oldukları, bunların Türkiye'ye iade edilip edilmeyeceklerinin kesin olmadığı bilgisi verilmiştir.⁹⁷ Çerkezlerin Amman'da kurmuş oldukları "Elcemiyetil Çerkesiye" adlı kulüpte yapılan araştırmalarda suikast teşebbüsüne ait çok sayıda evrak ele geçirildiği ifade edilmiştir.⁹⁸ Ayrıca, Maveraişeria ve Filistin'de yapılan tutuklamalarda, hainlerin

93 "Suikastçılardan Üçü Hayfa'da Yakalandı", **Tan**, 26 Ekim 1935; "Hayfa'da Üç Eski Osmanlı Zabiti Tutuldu", **Akşam**, 26 Ekim 1935; "Suikastçılar Üzerinde Külliyetli Miktarda İtalyan Lireti Bulundu", **Tan**, 27 Ekim 1935.

94 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 8,1/G 9.

95 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 10; "Bir İzah", **Vahdet Gazetesi**, 9 Nisan 1936.

96 **Tan**, 27 Ekim 1935.

97 **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1935; **Tan**, 3 Kasım 1935.

98 **Tan**, 3 Kasım 1935.

sayısının yüzden fazla olduğu⁹⁹ ve bunların bazılarının da eski Osmanlı zabitlelerinden olduğu bildirilmiştir.

Suikastla ilgili tahkikat devam ederken, Suriye-Türkiye sınırına yakın olan Payaşa'ta 18 kişinin olayla ilgili olarak tutuklandıkları, ancak eski zabitlerden Ahmet Sürur'un teslim olmadığı için jandarma tarafından öldürüldüğü haberi dikkat çekmiştir. Sürur'un evinde yapılan aramalarda çok sayıda önemli kâğıdın ele geçirildiği verilen bilgiler arasındadır.¹⁰⁰ Yine olayla ilgili olarak Kozan'da üç muhtarın, çetenin Kozan topraklarına girmesini zamanında haber vermedikleri gerekçesiyle tutuklandıkları haberi dikkat çekmiştir.¹⁰¹

4.b. 1935 Yılında Planlanan Suikast Girişiminde Çerkez Ethem'in Rolü

Bu suikast girişimi ile ilgili basında yer alan haber yorumlarında bu hareketin baş sorumlusunun Çerkez Ethem olduğu belirtilmiştir. Ancak bu suçlamalar yersiz değildir. Türkiye'de yapılan inkılâpları içlerine sindiremeyen ve Mustafa Kemal'e karşı derin bir kin besleyen Çerkez Ethem ile ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler Suriye'nin Amman şehrine yerleşmişler ve Türkiye aleyhinde faaliyetlerini buradan yönlendirmişlerdir.¹⁰² Suikast girişiminden üç dört gün önce, Nuri Bey isminde, sarışın, uzun boylu, saçlarına kır düşmüş bir adamın, Resûlayn'a giderek ve orada bazı Çerkezlerle konuşarak suikast girişiminden bahsettiği, Çerkezlerin bu işi yalnız yapmaya korktukları için kendilerine iki tane Taşnaksutyun Ermenisinin katılmasını istedikleri haber alınmıştır. Suriye'ye girmesi yasak olan Ethem'in "Nuri" takma adıyla Resûlayn'a gittiği tahmin edilmiştir.¹⁰³

Suikast amacıyla Türkiye'ye girerken yakalanan Kafkas Çerkezlerinden Yahya, kendi ifadesiyle, evlenmek için para kazanmak amacıyla Suriye'ye gitmiştir. Önce Halep'e, oradan Şam'a, sonra da Kuneytire'ye geçen Yahya, burada Çerkez Cemiyeti Başkanı olan Emin ile görüşmüş ve O'nun tavsiyesiyle kaçak olarak Amman'a geçerek betonarme ustası Manol'un yanında amelelik etmeye başlamıştır. Yahya ifadesinde Amman'da bir rastlantı sonucu, Ethem ve Reşid ile tanıştığını beyan etmiştir. Onların yardımıyla Hayfa'ya gitmiş, birgün Ethem'den

99 "Suikastı Hazırlayan Hainler Yüz Kişiden Fazla İmiş" **Cumhuriyet**, 30 Ekim; **Ulus**, 27 Ekim 1935.

100 **Tan**, 4 Kasım 1935; **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1935.

101 **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1935; **Tan**, 6 Kasım 1935.

102 Aytepe, a.g.m., s. 46.

103 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 3/B 12, Bt: 04 Kasım 1935 içinde Halıcı, a.g.t., s. 180.

gelen bir mektupta “artık zamanı geldi” denilerek Yahya'nın dönmesi istenmiştir. Bunun üzerine Yahya, Amman'a Ethem'in yanına dönmüştür.¹⁰⁴ Burada adı geçen Manol, Ethem'in en güvenilir adamıdır. Ethem, 1925'te Atina'dan Irak'a giderken, İzmirli bir Rum olan bu adamı da yanında götürmüş ve Paris, Nis, Mısır, Suriye, Irak ve Yunanistan ile olan haberleşmesini Manol aracılığıyla yapmıştır. Ethem 1935 yılı başlarında Manol'u tüccar sıfatıyla Beyazıt, Dersim ve Diyarbakır'a göndermiş. O da Kürtlerle anlaşarak TBMM Hükümeti aleyhinde Kürtlerden oluşan gruplar meydana getirmiştir. Yine Çerkez Ethem tarafından Haziran sonu ya da Temmuz başında Yunanistan'a gönderilen Manol, Çerkez Eşref, İstefoboyukas ve Mustafa Karok ile gizli ilişkiler içine girmiştir. Atina Elçiliği de, adı geçen Manol'un son suikast işinin faal üyesi olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Yahya, tevkif edildikten sonra, jandarma, polis ve adliyede verdiği ancak daha sonra değiştirdiği bir ifadesinde, Şam'da ve Amman'da Çerkez Ethem ve büyük kardeşi Reşid ile görüştüğünü, Çerkez Ethem'in tertibi ile gizlice Türkiye'ye geçerek askerî ve istihbarî bilgi topladıklarını ve bir keresinde Ethem'in kendisine “Türklerin, Çerkezlere eza ve cefa edip etmedikleri ve Atatürk'ün memlekette serbestçe seyahatlerde bulunup bulunmadığı hakkında malumat istediğini” söylemiştir.¹⁰⁶

Suikast girişiminin açığa çıkarılmasından sonra Çerkez Ethem, Türk Hâriciyesinin girişimleri sonucunda, bu suikast ile ilgisi olduğu gerekçesi ile 1935 senesinde Şark-ül Ürdün Hükümeti Polisi tarafından Amman'da yakalanmıştır.¹⁰⁷ Çerkez Ethem'in yakalandıktan sonra Ankara'ya getirileceği haberi heyecan yaratmıştır.¹⁰⁸ Haberin ayrıntılarında, Ethem ve kardeşi Reşid'in Amman'da Mave-raişeria polisleri tarafından yakalandığı, taraftarlarının ise onu kurtarmaya çalıştıkları, ancak başarılı olamadıkları bilgisi verilmiştir.¹⁰⁹ Çerkez Ethem ve kardeşi Reşid, yapılan sorgulamalarında, kendilerine yöneltilen tüm suçları reddetmişler ve bu işin bir takım muharrir ajanların marifeti olduğunu iddia etmişlerdir. Halep'te çıkan Vakit Gazetesi 17 Teşrin-i Sani (Kasım) 1935 tarihli sayısında, Çerkez Ethem'den Beyrut'a Çerkez Kazım'a gelen bir mektup yayınlanmıştır. Mektupta, “Kendisinin Atatürk'e yapılmak istenen suikast teşebbüsü ile kat'iyen

104 Soyak, **a.g.e.**, s. 378.

105 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ocak 1933 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 181.

106 Soyak, **a.g.e.**, s. 379.

107 “Çerkez Ethem Haini Yakalandı”, **Kurun**, 27 İllkteşrin 1935; “Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı”, **Tan**, 27 Ekim 1935; “Hain Çerkez Ethem Yakalandı”, **Akşam**, 27 Ekim 1935.

108 “Çerkez Ethem Yakalandı, Ankara'ya Getiriliyor”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1935.

109 “Çerkez Ethem Amman'da Yakalandı”, **Ulus**, 27 Ekim 1935.

alakadar olmadığını, Türkiye’de tutuklananların hiçbirisini tanımadığını, hiçbir maksatla kimseyi Türkiye’ye göndermediğini” söyledikten sonra, Şark-ül Ürdün polisinin aramalarda ele geçirdiği evrakın da bu ciheti meydana koyduğunu ve bu nedenle serbest bırakıldığını belirtmiştir. Nitekim Ethem ve Reşid kardeşler, poliste verdikleri ifadeden kısa bir süre sonra serbest bırakılmışlardır.¹¹⁰ Ethem’in bu mektubu yayımlandıktan sonra gazetenin sorumlu müdürü Nuri Genç’e yazdığı bir başka mektupta ise bu suikast meselesinin Atatürk’ün hayal mahsulü olduğunu, bu gülünç söylenti ve sonucundan onun yakınlarının bile büyük üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Ethem’e göre “Atatürk’ün bu iftirayı atmasındaki sebep ise milletin onun varlığına büyük önem verdiğini dış dünyaya duyurmak ve aynı zamanda kendisine karşı bağlılığının sarsıldığını hissettiği muhalefetin daha doğrusu dalkavuklarının bağlılığını sağlamaktır.” Her şeye rağmen, eski dostuyla tarafsız bir heyet huzurunda mahkeme olabileceği bir zamanı bekleyerek teselli bulduğunu söyleyen Ethem, Atatürk’ün affedilmesini millettten istemek suretiyle aralarındaki en büyük farkı ortaya koyduğu düşüncesindedir. Zira Ethem, “Pek çok hatanın ondan çok onu şımartan dalkavuklarda olduğu ve Atatürk’ün de bir çeşit dalkavuk olduğu” düşüncesindedir.¹¹¹

4.c. Tahkikat ve Mahkemenin Sonucu

9 Şubat 1936 tarihinde Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde başlayan suikast davasında, Ursavaş ve diğer sanıkların avukatlığını Hamit Şevket İnce yapmıştır. İddianame okunduktan sonra; sanıklar, kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetmişler ve olayla ilişkileri olmadığını savunmuşlardır.^{112, 113} Ali Saip Ursavaş

110 **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-57/2, Bn:4/D 7. Ethem ve kardeşlerinin her ne kadar bu suikast teşebbüsü davasında tutuklanmasalar da, 1941 yılında hapse girdikleri görülmektedir. Suikast kuşkusu hala gündemdedir. 1941 yılında Cumhuriyet Hükümeti’nin isteği ile Kudüs Konsolosluğu Şark-ül Ürdün Hükümeti nezdinde yaptığı girişimlerle Ethem’in ve Şeyh Said’in oğlu Emin Broski’nin Amman’da tutuklanmasını sağlamıştır. Bkz. **E.G.M. Arşivi**, Dn:12222-57/5, Bn: 12/C 10. Şark-ül Ürdün Başvekili Tevfik Paşa Kudüs Başkonsolosluğuna telefon ederek, Ethem ve Broski’nin Türkiye’ye karşı ciddi bir suikast niyetiyle kaçmaya girişecekleri düşüncesi kuvvetlendiği için ve savaş durumu dolayısıyla sahip olduğu yetkiye dayanarak savaş sonuna kadar bu ikisinin tutuklu bulunmalarını emrettiğini söylemiştir. **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/5, Bn: 12/C 3 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 185.

111 **E.G.M. Arşivi**, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 5-6-7, Bt: 11 Kânunuevvel 1935 içinde Halıcı, **a.g.t.**, s. 182.

112 1935 yılında ortaya çıkarılan bu suikast girişimi ile ilgili detaylı ve basın taraması yapılarak kaleme alınmış ve makalemizde yararlandığımız bir kaynak için bkz. Bengül Salman Bolat, “1935 Yılında Atatürk’e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 49, Bahar 2012, s. 1-32.

113 Soyak, **a.g.e.**, s. 387.

mahkemede dokunaklı bir savunma yapmış, Atatürk'e olan bağlılığını vurgulamış ve iddiaları reddetmiştir. 17 Şubat 1936'da tamamlanan mahkemede, delilleri ve ifadeleri yetersiz bulan mahkemenin kararına ve yapılan açıklamalara göre; başta Yahya adlı şahsın ve diğer sanıkların verdiği ilk ifadelerin doğru olmadığı, sanıkların baskı altında zorla bu ifadeleri verdikleri sonucuna varılmış ve sanıklar suçsuz bulunarak beraatlarına karar verilmiştir.¹¹⁴

5. 1935 Suikastından Ölümüne Kadar Atatürk'e Karşı Suikast Girişimleri

1936 yılına gelindiğinde bu defa da Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu'ndan bir suikast tertibi istihbaratı ulaşıyordu. Konsolosluğun 20 Ekim 1936 tarihli yazısında; Ağustos ayında Yunanistan'ın Kavala kentinde bir kahvehanede Millî Mücadele'nin kazanılması ile birlikte yurt dışına kaçanlardan biri olan Memiş Hoca, "Şamlı" lakabı ile tanınan ve Yunan makamlarınca istihbarat işlerinde kullanılan Alâeddin ve kimliği tam olarak bilinmeyen ancak Mısır pasaportu taşıdığı söylenen Zühtü isimli bir şahsın, Atatürk'e suikast yapılmasını konuştukları ve bunlardan Alâeddin isimli şahsın Zühtü'ye hitaben, (Zühtü'nün) tanınmadığı için kolaylıkla Türkiye'ye girebileceği ve bir kere ülkeye girdikten sonra Ankara ve İstanbul'da suikastı başarmasının mesele olmadığını söylediğinin bir muhbir vasıtası tarafından iletildiği belirtiliyordu.¹¹⁵

Alınan bilgi doğrultusunda Dâhiliye Nezareti 26 Kasım 1936 tarihli yazısıyla konuyla ilgili olarak çalışma yapılmasına dair Umumi Müfettişlere ve Velayetlere "çok gizli" ibareli bir tamim yayınladı.¹¹⁶ Bunun üzerine yurt çapında Emniyet İşleri Umum Müdürlüğüne çalışmalara başlandı.¹¹⁷ Türkiye'nin Selanik Konsolosluğu da adı geçenler hakkında başlattığı istihbarat çalışmaları neticesinde; Zühtü isimli şahsın, Kavala yerlilerinden tütün tüccarı iken vefat eden Ahmet Hilmi isminde zengin bir şahsın oğlu olduğu, mübadeleden evvel Yunan Meclisine mebus olmak için seçimlere adaylığını koyduğu, İslam cemaati işlerine karıştığı, bir ara Yunanlılar tarafından tevkif edildiği, mallarını kurtarmak ümidi

114 Soyak, a.g.e., s. 387.

115 E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 4/A 1, 20 Ekim 1936.

116 Edirne Emniyet Müdürlüğü (E.E.M.) Arşivi, Dn: H.İ. Dosyası, Bn: 3787, 11 Kasım 1936 içinde Solgun, a.g.t., s. 161.

117 E.E.M. Arşivi, Dn:H.İ. Dosyası, Bn:4023, 5 Aralık 1936 içinde Solgun, a.g.t., s. 161.

ile mübadeleden kaldığı, zayıf karakterli bir adam olduğu bilgileri elde edildi ve¹¹⁸ Zühtü ve Şamlı Alâeddin isimli kişilerin tedarik edilen fotoğrafları ilçelere ve sınır kapılarına dağıtıldı.

Polis, Atatürk'e suikast yapmayı planlamış ancak ele geçirilememiş olan bu suikastçıların peşini, Atatürk'ün ölümünde sonra da bırakmadı ve Zühtü'yü 1941 tarihinde Türkiye'ye gizlice girerken yakaladı.¹¹⁹ Arapça, Rumca, Türkçe ve Fransızca okur-yazar olup Kahire doğumlu olan Salih Zühtü'nün¹²⁰ alınan ifadesinde, Atatürk'e suikast işiyle vazifelendirildiğini, bu suikast işini başarmak gayesi ile Türkiye'ye geldiğini, fakat İstanbul, İzmir, Bursa, Adapazarı ve Çeşme'yi gezdikten sonra Kavala'da mevcut arazisine ait tapu işlerini hallettikten sonra Kavala'ya döndüğünü ve kendisini görevlendiren Alâeddin'e münasip bir fırsat yakalayamadığından şimdilik bu işi başaramadığını ve fakat taahhüdüne sadık olduğunu söylemek suretiyle Alâeddin'i aldattığını itiraf etti.¹²¹ Yakalandığı tarih itibarıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta olmaması sebebiyle suikast suçunun oluşmadığı gerekçesiyle Salih Zühtü hakkında sadece 3519 Sayılı Pasaport Kanununun 47'nci maddesine muhalefetten işlem yapıldı ve sınır dışı edildi.¹²²

1937 yılından itibaren Türkiye ve Atatürk aleyhindeki saldırılarda "Türkiye Kurtuluş Fırkası" adlı örgütün ismi duyulmaya başladı. "Ethem ve kardeşleri merkezi Amman'da, şubesi Halep'te bulunan asıl adı Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi, diğer adı Cenup Vilayetleri Yıldırım Komitesi olan bir örgüt kurmuşlardır. Komite, 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkarak dinî hisleri okşayan devlet kurmak amacıyla kurulmuştur."¹²³ Amman'da Çerkez Ethem'in evinde Hoybun örgütünden Elbistanlı Hamdi ile Yusuf Ziya'nın da katıldığı bir toplantı sonrasında kurulan¹²⁴ bu örgüt aslında Fransızlar tarafından organize edilen Hoybuncular

118 **E.E.M. Arşivi**, Dn: H.İ.Dosyası, Bn:5662, 26 Kasım 1936 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

119 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü Karaağaç Emniyet Komiserliği'nin 09 Aralık 1941 tarih ve 209 sayılı yazısı içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 161.

120 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından tanzim edilen 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

121 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası, içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

122 **E.E.M. Arşivi**, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 11 Aralık 1941 tarih ve Ş.I (3007) sayılı yazısı, içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 162.

123 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 11242-1, Bn: C 6 ve **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12242-1, Bn: E 5 içinde AYTEPE, **a.g.m.**, s. 46.

124 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12241-1, Bn: 4/B 5, 10 Ağustos 1937 içinde Solgun, **a.g.t.**, s. 67.

ile firarî Çerkezlerin birleşmesinden başka bir şey değildi.¹²⁵ Çünkü Fransızlar Hatay'ın gündeme gelmesiyle birlikte bölgede daha büyük eylemler yapabilecek güçte bir örgüt kurmak amacıyla Suriye'de etkin olan firarî Çerkezleri, Kürt ve Ermenilerden oluşan Hoybun örgütüne dâhil ederek, Hoybun örgütünün adını "Kurtuluş Fırkası" olarak değiştirmişlerdi.¹²⁶ "Ermeni Taşnaklar, Hoybuncular ve bütün Türkiye aleyhindeki teşekküllere önyak olmak isteyen bu komitenin Hoybun teşkilatından ve İtalyanlardan da yardım görmekte oldukları, en faal merkezlerinin Halep'te olduğu anlaşılmıştır."¹²⁷ Nizamnamesini Arif Oruç'un yaptığı Türkiye Kurtuluş Fırkası'nın 12 maddeden oluşan programına göre komitenin en başta gelen vazifelerinden birisi¹²⁸; Ankara'daki Kemalist Hükümeti ortadan kaldırmak ve yerine dinî ve şahsî hürriyet ve eşitlik bahşedici adil bir hükümet kurmaktı. Örgüte göre "Kemalist Hükümetin" yıkılması için Mustafa Kemal'in ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun için hazırlanan suikast tertiplerine her türlü yardımı vermekten çekinmemişlerdir. Özellikle Hatay Sorununun öne çıkması ile birlikte Çerkez Ethem ve Türkiye Kurtuluş Fırkası Türkiye'ye karşı daha aktif olarak kullanılmıştır.¹²⁹

6. Atatürk'ün Ölümünden Sonra Diğer Devlet Adamlarına Yönelik Suikast Girişimleri

Atatürk'ün ölümünden sonra da diğer devlet adamlarına yönelik suikast teşebbüslerinin devam ettiği görülmektedir. Özellikle Ermeni Taşnak Örgütünün organize ettiği suikast tertipleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir. Örneğin, Gaziantep Valiliği'nin İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği, bir yazıda, Taşnak Komitesi'ne mensup Türkiyeli sekiz Ermeni'nin, 1939 Temmuz ayı içinde suikast için yurdumuza gönderildiği duyumunu aldıkları bildirilmiştir.¹³⁰ Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere bir yazı göndererek haberin doğruluğunun meydana çıkarılması için derhal incelemelerin başlatılma-

125 E.G.M. Arşivi, Dn:11241-1, Bn: C 7.

126 E.G.M. Arşivi, Dn:12511-28, Bn: K.T. 29645; Dn: 12241-1, Bn:6/A 11.

127 E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 12 içinde Aytepe, a.g.m., s. 46.

128 E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 8 içinde Aytepe, a.g.m., s. 46.

129 E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 2/C 9, Kânunusani 1937.

130 E.G.M. Arşivi, Gaziantep Valiliği'nin Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 27 Temmuz 1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

sı talimatı vermiştir.¹³¹ Bu tarihten itibaren 1940 yılının başlarına kadar tüm il Valiliklerinden gelen yazılarda bahsedilen 8 kişiye ait herhangi bir ize rastlanmadığı belirtilmiştir.¹³²

1940 yılında yine Ermenilerin isminin karıştığı bir başka suikast iddiası gündeme gelmiştir. Romanya Ermeni Taşnak Komitesi'nin Reis ve Azalarından bazılarının Türkiye'ye gizli olarak gönderildikleri¹³³ haber alınmıştır. Bunun üzerine başlatılan incelemelerde, bu komitacıların Kayseri Vilayetinin Yahyalı Çiftliğindeki Ermeni toplantısıyla bir ilişkisinin olabileceği¹³⁴ tespit edilmiştir. Ancak polisin yaptığı araştırma sonucu bu bilginin aslı olmadığı ve bu hadiseyi Millî Emniyet Hizmeti'nin eski ajanlarından M.V. isminde bir Ermeni'nin tertip ettiği¹³⁵ ortaya çıkmıştır. Buna göre M.V. tekrar hizmete girmek için böyle bir senaryo uydurmuştur. Adı geçen çiftlikteki Ermenilerin, İstanbul'dan gelen bir Ermeni'nin iştiraki ile toplantı yaptıkları ve Ankara'da iki Generale ve İnönü'ye suikast yapılacağı ihbarının tamamen uydurma olduğu anlaşılmıştır. Buna göre; Yahyalı çiftliğinde oturan Türk halkından bir kaç şahsın, çiftlikteki Ermenileri uzaklaştırmak ve mallarına el koymak için böyle bir haber uydurdıkları anlaşıldığından Adliye'ye sevk edilmişlerdir.

SONUÇ

Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet döneminde başta Mustafa Kemal olmak üzere devlet büyüklerine yönelik çok sayıda suikast tertiplenmiştir. Mustafa Kemal'e muhalif olanlar ve onun öldürülmesini tek kurtuluş yolu olarak görenler, adeta hiç ara vermemiş, bir suikast girişimi başarısız olunca bir diğerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Hatta bazen bir suikast planı ortaya çıkarılıp tahkikat yapılırken aynı anda başka bir suikast tertibi ile karşı karşıya kalınmıştır. Bunun

131 **E.G.M. Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti'nin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 05 Ağustos 1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

132 **E.G.M. Arşivi**, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

133 **E.G.M. Arşivi**, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 02 Şubat 1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay Başkanlığı'na yazılan yazı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

134 **E.G.M. Arşivi**, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 7.2.1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teskere. Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

135 **E.G.M. Arşivi**, Dâhiliye Vekâleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na yazdığı 23 Mart 1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

üzerine 9 Haziran 1936 tarihli “Riyaseti Cumhuriyet Polis Teşkilatının Vazifelerine ve Sureti İstihdamlarına Dair Talimat” ile ilk defa Atatürk’ün gezilerinde yakın koruma görevi yapmak ve ikametgâhının korunması amacı ile bir Emniyet Memurluğu kurulmuştur. Ancak bu kadar yoğun tehdit altında dahi Atatürk’ün korunması için kurulan birimin personel sayısı oldukça kısıtlı tutulmuştur.¹³⁶ Çünkü Mustafa Kemal bu girişimleri büyük bir soğukkanlılıkla karşılamış ve paniğe kapılarak abartılı koruma tedbirlerinin, halk ile arasına aşılmaz duvarlar oluşturmasına müsaade etmemiştir. Buna karşın uzun yıllar Atatürk’ün yanında uşak olarak görev yapan Cemal Granda, Atatürk’ün tedbiri elden bırakmadığını söylemektedir. “Atatürk, maiyetindekilere fazla güven gösterir gibi olmasına rağmen her zaman tetikte ve uyanık kalmasını bilmiştir. Ankara ve İstanbul içindeki gezilerinde olsun, yurt içi gezilerinde olsun kendini korumak için alınan tedbirlere güvenmeyip, her zaman dikkatli davranmıştır. Bir gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’la görüşürken şöyle dediğini hatırlarım: ‘Ben kendimi kendim korurum. İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Vali, daha ne kadar varsa, ilgili kişiler benim korunmam için bir takım tedbirler alırlar. Bunlar onların görevidir. Bu işlere hiç karışmam. Kanuni görevlerini yapmalarına da karşı gelmem. Fakat kendi korunmamı, onların aldıkları tedbirlere bırakmış değilim. Kendimi koruma işimi kendim yaparım ve yapmaktayım. Gelip geçtiğim yerlerde neler olup bittiğine dikkat ederim. Gezi saatlerini, günlerini gerektikçe kendim değiştiririm. Benim dikkatimden hiçbir şey kaçmaz...’ Atatürk’ün gezilerinde arkasında her zaman yaverleri olduğunu bildiği halde, tabancasını eksik etmediği ve üzerine almadan dışarı adım atmadığını çok iyi hatırlarım.”¹³⁷ Ancak güvenlik görevlileri ve yetkililerin konuları sıkı bir şekilde

136 Bu talimata göre bir birinci komiser ile iki üçüncü komiser ve onbir polis memuru münhasıran Köşkün emniyetini temin maksadıyla Çankaya’da bulunmakta, bunlardan bir nöbetçi karakol karşısındaki noktada, bir nöbetçi köşkün kapısında ve bir üçüncü komiser sabahçı ve akşamcı olarak karakolda nöbet tutmaktaydı. Karakol nöbetçileri hafta izni dışında karakoldan ayrılmazdı. Bu teşkilatın devriye nöbetleri Muhafız Alayından ayrı olup, geceleri takviyeli olarak motosikletlerle yapılmaktaydı. Görevlilerin bir kısmı sivil olup, köşk içerisinde muhtelif yerlerde bulunurlardı. Köşk dışında da bir sivil komiserin idaresinde olan beş memur bir araçla sürekli Atatürk’ün otomobilini yakından takip ediyorlardı. Bunun dışında tahsis edilen sepetli motosikletlerde bulunan sivil polisler, seyahatlerde sürekli olarak Atatürk’ün otomobilinin ön, yan ve arkasından giderek otomobile yapılacak bir saldırıyı önlemekle görevliydi. Ayrıca sivil kıyafetli “yol memurları” Atatürk’ün seyahatleri esnasında geçeceği yollar üzerinde gizli tertibat alır, ayrıca yol üzerinde bulunan ev, apartman ve işyerlerinin sahiplerinin ve çalışanlarının hüviyet ve tabiiyetlerini araştırırdı. Bkz: **B.C.A.**, 030.10.00.00/01.07.3, 9 Haziran 1936.

137 Cemal Granda, **Atatürk’ün Uşağı’nın Gizli Defteri**, Derin Tarih Yay., İstanbul, 2014, s. 118.

takip ettikleri ve Mustafa Kemal'e bir zarar gelmemesi için dikkatli ve duyarlı bir şekilde tedbir almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca suikast girişiminde bulunanların en sert şekilde cezalandırılması için yasal düzenlemeler yapılarak gerekli tedbirler alınmış ve devlet büyüklerine karşı suikast teşebbüsünde bulunanlar doğrudan İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır. Bu mahkemelerde suikast teşebbüsüyle uzaktan veya yakından irtibatı görülen sanıklar en sert bir şekilde çoğu kez idamla cezalandırılmıştır.

Bu suikastların iç ve dış kaynaklar olmak üzere iki cepheden düzenlendiği görülmektedir. Yurt içinde suikast tertibine girişenler, genelde yapılan devrimlerden memnun olmayanlar, eski İttihatçılar ve padişah yanlılarıdır. Yurt dışı ayağında ise dört ana cepheden bahsetmek mümkündür. Yüzellilikler-firariler, Hoybun Cemiyeti mensupları, Ermeni Taşnaksutyuncular ve yabancı ülke istihbarat teşkilatları.

Yurt içinde düzenlenen suikast tertiplerindeki temel saiklerden birisi Atatürk'ün liderliğini ve yapmış olduğu inkılâpları çekemeyen ve ülke yönetiminin kendilerinde olması gerektiğini düşünen İttihatçıların Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak istemeleri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kalan İttihatçılar ülke yönetimini tekrar ellerine geçirmek için Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'e karşı muhalefet yapmaya, yapılan inkılâplara engel olmaya, kurdukları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yoluyla iktidara gelmeye çalışmışlardır. Ancak bütün bu girişim ve gayretlere rağmen iktidar olma şansını elde edemeyince, son çare olarak Mustafa Kemal'e karşı suikast düzenlemek suretiyle iktidarı elde etmeye teşebbüs etmişlerdir. Bazen bu teşebbüsler, İttihatçı olmayan ancak yapılan inkılâpları halkın geleneklerine uymadığı ve bu inkılâpların halka zorla kabul ettirildiği gerekçesiyle karşı çıkanlar tarafından da desteklenmişlerdir.

Yurtdışı kaynaklı suikast girişimlerinde en çok ön plana çıkan isimler kuşkusuz Çerkez Ethem ve kardeşleridir. Kendilerine büyük bir haksızlık yapıldığını, yurtdışında sürgün ve perişan bir şekilde yaşamaya mahkûm edildiklerini öne süren bu kişiler, Mustafa Kemal'e, İsmet İnönü'ye veya diğer başka devlet adamlarına saldırmak için ellerine geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için Ermenilerle, Hoybun Cemiyet'i üyeleriyle veya buldukları ülke yetkilileri ile her türlü işbirliğine girişmekten kaçınmamışlardır.¹³⁸ Çerkez Ethem'in bizzat içinde bulunduğu irili ufaklı birçok suikast girişimlerinin arasında özellikle 1935 yılında açığa çıkarılan Atatürk'e yönelik bir suikast hazırlığı kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır.

138 E.G.M. Arşivi, Dn: 12242/1, Bn: B/12.

Yurtdışı kaynaklı suikast tertiplerinin arkasındaki bir diğer önemli aktör ise Ermenilerdir. 1915 yılında gerçekleşen tehcir olayından sonra İttihatçılara karşı büyük bir kin besleyen Ermeniler, zaman zaman bu kin ve nefretlerini Mustafa Kemal ve arkadaşlarına yöneltmişlerdir. Kendilerine büyük bir zulüm -günümüz tabiriyle soykırım- yapıldığını tüm dünyaya duyurmak için terörü ve Türk devlet adamlarına karşı suikast düzenlemeyi bir yöntem olarak seçen bazı Ermeni gruplar, zaman zaman bu teşebbüslerini gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. Ancak birçok suikast tertibinin içerisinde yer alan Ermeniler, hiçbir şekilde muvaffak olamamışlardır. Ermeniler Atatürk'e karşı gerçekleştiremedikleri suikast emellerini onun ölümünden sonra bu kez diğer devlet adamlarına yöneltmişlerdir. İlk yıllarda İnönü'ye karşı yapılan bu suikast girişimleri sonraki yıllarda biçim değiştirerek ve farklı isimler altında yeniden kendini göstermiş ve 90'lı yıllara kadar yurtdışında görevli Türk yetkililere karşı suikastlar düzenlemişlerdir.

Bu suikast girişimlerinde adı geçen diğer bir unsur olan Hoybun Cemiyetinin Çerkez Ethemle ve Taşnaklarla birlikte Türkiye'deki bürokratlara karşı suikast tertipleri gerçekleştirdikleri,¹³⁹ Ermenilerin bu cemiyet aracılığıyla Türkiye'deki Kürt isyancıları destekledikleri ve bazı küçük çaplı siyasi çete eylemleri gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Dış kaynaklı suikast girişimlerine bazı yabancı ülkelerin karıştığı girişimleri de ilave etmek mümkündür. "İngiliz arşiv vesikaları arasında yer alan 4 Kasım 1937 tarihli bir rapor ve memoranduma göre Mustafa Kemal Atatürk, on yılı aşkın bir süre içerisinde daha ziyade Almanlar tarafından düzenlenen ve idare edilen ama İtalya'daki Mussolini idaresinin de desteğini gören on dokuz suikast teşebbüsüne maruz kalmıştır. Bu suikastlar dizisinin sonuncusunun ise 1938 yılı Şubat ayında düzenleneceği ileri sürülmüştür."¹⁴⁰ Hülagü, bu teşebbüsleri şöyle değerlendirmektedir. "*Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki iç ve dış siyasî şartları, Mustafa Kemal'in çok yönlü politikası, bu tarihlerdeki Türk-Alman ve Türk-İtalyan ilişkilerinin durumu, Mustafa Kemal'in hiç de azımsanmayacak sayıda suikast teşebbüsüne maruz kalmış bulunması, yine Mustafa Kemal ile İttihatçılar arasındaki ilişki ve dolayısıyla Almanya'nın bu ilişkiye yaklaşımı, bütün bu noktalar göz önüne*

139 E.G.M. Arşivi, Dn: 12512-80, Bn: K.T. 19377; E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-10, Bn: 353.

140 M. Metin Hülagü, "Mustafa Kemal Atatürk'e Karşı Alman ve İtalyanların Düzenlediği Suikast Girişimleri", *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 2004, s. 238.

alındığı zaman iddia edildiği şekilde Mustafa Kemal'in Alman-İtalyan patentli bir takım suikast girişimlerine hedef olmuş olması mümkündür denebilir."¹⁴¹

Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimleri çoğu zaman suikastçıların hedeflemediği sonuçlar doğurmuş, halkın ve basınının Mustafa Kemal ve yeni Cumhuriyet rejimi etrafında kenetlenmesine yol açmıştır. Özellikle 1926 İzmir ve 1935 yılı suikast girişimlerinden sonra yurt içinde ve yurt dışında sert tepkiler gösterilmiş, kamuoyunda yoğun bir Atatürk sevgisinin oluştuğu/oluşturulduğu dikkat çekmiştir. "*Gazeteler; halkın, sivil toplum örgütlerinin, öğrencilerin, dini temsilciliklerin bu olaydaki sevgi gösterilerini yansıtmışlar, gelen tepkiler, genel olarak halkın Atatürk'e olan sevgisini göstermesi için bir fırsata dönüşmüştür. Köşe yazılarında birçok yazar, Atatürk'ün irtica ile mücadelesine, Cumhuriyete ve inkılâbına vurgular yapmış, ayrıca Atatürk'e karşı girişilen bu girişimlerden dolayı ona olan düşmanlığı kınamışlardır. Bu şekilde ortak olarak yapılan yorumlarda Atatürk sevgisi ile Türk Milleti için yaptıkları ve mücadelesinin etkisinin yanı sıra gerilim dönemi olarak değerlendirilen 1930'larda, Atatürk'e olan güven tazelenmiş, Atatürk karşıtı bir takım çevrelere de mesaj verilmiştir.*"¹⁴² O halde bu olayda, gerilim dönemi olarak değerlendirilen 1930'larda, Atatürk'e güvenin tazelenmesi, Atatürk karşıtı bir takım çevrelere mesaj verilmesi gibi sonuçlar da çıkarılabilir.

141 Hülagü, a.g.m., s. 252.

142 Bolat, a.g.m., s.27.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

B.C.A., 030.10.00.00/01.07.3, 9 Haziran 1936.

B.C.A., 030.10.00.00/104.629.25, 06 Mart 1929.

B.C.A., 030.10.00.00/104.679.38, 5 Şubat 1931.

B.C.A., 030.10.00.00/45.290.41.

E.E.M. Arşivi, Dn: H.İ.Dosyası, Bn:5662, 26 Kasım 1936.

E.E.M. Arşivi, Dn:H.İ Dosyası, Bn:4023, 5 Aralık 1936.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü Karaağaç Emniyet Komiserliği'nin 09 Aralık 1941 tarih ve 209 sayılı yazısı.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından tanzim edilen 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 10 Aralık 1941 tarihli zabıt varakası.

E.E.M. Arşivi, Edirne Emniyet Müdürlüğü'nün 11 Aralık 1941 tarih ve Ş. I (3007) sayılı yazısı.

E.G.M. Arşivi, Dâhiliye Vekâleti'nin, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderdiği 5.8.1939 tarih ve Ş/I.A.41940 sayılı bir yazı, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.

E.G.M. Arşivi, Dn: 11242-1, Bn: C 6.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 10.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-21, Bn: 5/C 8,1/G 9.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/A 6.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-57/1, Bn: 2/C 2, Bt: 21 Nisan 1929.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/B 12, Bt: 04 Kasım 1935.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 5-6-7, Bt: 11 Kânunuevvel 1935.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 3/D 7.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/2, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ocak 1933.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/3, Bn: 5/F 14, Bt: 10 Ekim 1932.

E.G.M. Arşivi, DN: 12222-57/5, Bn: 12/C 3.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/1, Bn: 1/G 10, Bt: 28 Mayıs 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/1, Bn: 2/B 7, Bt: 31 Temmuz 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12222-58/2, Bn: 3/D 9, Bt: 24 Nisan 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 2/C 9, Kânunusani 1937.

- E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 4/B 5, 10 Ağustos 1937.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-1, Bn: 6 B 13.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12241-15, Kardeks No: 34935.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 12.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: B 8.
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-1, Bn: E 5
E.G.M. Arşivi, Dn: 12242-10, Bn: 353.
E.G.M. Arşivi, Dn:11241-1, Bn: C 7.
E.G.M. Arşivi, Dn:12221/1, Bn: Umumi Dosya 1, Bt: 16 Ocak 1932.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222, Bn: G 1.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 11, 08 Ekim 1931.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: A 7, 25 Eylül 1933.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn: C 2, 12 Ekim 1939.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-110, Bn:D 10- D11, 14 Aralık 1942.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/1, Bn: 1/E 13, Bt: 24 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/2, Bn:4/D 7.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-57/5, Bn: 12/C 10.
E.G.M. Arşivi, Dn:12222-58/2, Bn: 3/D 8, 20 Temmuz 1928.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241, Bn: 2/F 11, 19 Nisan 1937.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/ A 5, 2 Şubat 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 3, 24 Aralık 1341 (1925).
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5, 16 Haziran 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 5-6, 2 Şubat 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/A 7-8.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 10, 11 Eylül 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 13-14, 3 Ocak 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 26 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 8, 29 Temmuz 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/B 9, 29 Ağustos 1926.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 11 Mayıs 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 2, 9 Nisan 1927.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 3.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 4.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/C 8, 6 Mart 1928.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 16 Ağustos 1931.
E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 13, 3/D 14.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 18 Haziran 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/D 5, 25 Haziran 1929.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 13, 3 Ekim 1933.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 3, 20 Aralık 1931.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 4, 11 Ocak 1932.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/E 5, 3 E 6, 21 Nisan 1932.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 2, 3/F 3, 12 Eylül 1934.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 5, 8 Mayıs 1935.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/F 6.

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 3/G 13, 26 Ağustos 1341 (1925).

E.G.M. Arşivi, Dn:12241-2, Bn: 4/A 1, 20 Ekim 1936.

E.G.M. Arşivi, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 1/A 2, 16 Eylül 1935.

E.G.M. Arşivi, Dn:12242-74/1, Bn: 1/A 1, 16 Eylül 1935.

E.G.M. Arşivi, Dn:12511-28, Bn: K.T. 29645; Dn: 12241-1, Bn:6/A 11.

E.G.M. Arşivi, Dn:12512-80, Bn: K.T. 1937.

E.G.M. Arşivi, Gaziantep Valiliği, Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 27 Temmuz 1939 tarih ve Em.739 sayılı bir yazı, Arşiv Dosya No: 12241-15, Kardeks No: 34935.

E.G.M. Arşivi, Genel Kurmay Başkanlığı'nın Dâhiliye Vekâleti'ne yazdığı 07 Şubat 1940 tarih ve 55.847/418 sayılı teeskere. Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

E.G.M. Arşivi, İstanbul K.V. Tümgeneral Osman Tufan imzalı 02 Şubat 1940 tarih ve 39/17179-100966 sayı ile Genel Kurmay Başkanlığı'na yazılan yazı, Arşiv Dosya No: 12241-4, Kardeks No: 42163.

Edirne Emniyet Müdürlüğü (E.E.M.) Arşivi, Dn: H.İ. Dosyası, Bn: 3787, 11 Kasım 1936.

Emniyet Genel Müdürlüğü (E.G.M.) Arşivi, Dâhiliye Vekâleti'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na yazdığı 23.3.1940 tarih ve I.A.12241/4 sayılı cevap yazısı, Dn: 12241-4, Kardeks No: 42163.

TBMM Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Devre 3, Cilt 2, İçtima 1, 12 Kânunusani 1928.

KİTAPLAR/TEZLER

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

Bayur, Hikmet, **Atatürk, Hayatı ve Eserleri I, Samsun'a Çıkışına Kadar**, Ankara 1963.

Halıcı, Şaduman, **Yüzellilikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1998.

Granda, Cemal, **Atatürk'ün Uşağı'nın Gizli Defteri**, Derin Tarih Yay., İstanbul 2014.

Kandemir, Feridun, **Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast**, Ekici-gil Basımevi, İstanbul 1955.

Kuzu, Ali, **Atatürk'e Yapılan 41 Suikast**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2008.

Mumcu, Uğur, **Gazi Paşa'ya Suikast**, Tekin Yay. 10. Baskı, İstanbul 1994.

Özel, Sabahattin, **Casustur Casus**, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Özel, Sabahattin, **Millî Mücadele İzmit-Adapazarı ve Atatürk**, Derin Yayınları, İstanbul 2005.

Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, III. Cilt, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.

Solgun, Sertaç, **Menemen Olayı Sonrasında İkinci Dünya Savaşına Türkiye'nin İç Güvenliği (1931-1939)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010.

Soyak, Hasan Rıza **Atatürk'ten Hatıralar**, Cilt I, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

Şimşir, Bilal, **Lozan Telgrafları**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 1990.

Tansu, Samih Nafiz, **İttihat ve Terakki İçinde Dönerler**, Anlatan: Galip Vardar, İnkılap Yay., İstanbul 1960.

Taşkıran, Cemalettin, **Millî Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa**, Ankara 2008.

MAKALELER

Atay, Falih Rıfki, "İddianame", **Hâkimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1926.

Aytepe, Oğuz, "Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Yurt Dışında Kurdukları Cemiyet: Türkiye Kurtuluş Fırkası Komitesi (Cenup Vilayetleri Komitesi)", **Toplumsal Tarih**, Cilt 9, Sayı 54 (Haziran 1998), s. 46-49.

Ünaydın, Ruşen Eşref, "Sana Nasıl Kıyacaklardı", **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926.

"Alçaklar Atatürk'e Gene Kastetmek İstediler", **Ulus**, 19 Ekim 1935.

"Bir İzah", **Vahdet Gazetesi**, 9 Nisan 1936.

"Bursa Muhakemesi Bitti", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1929.

"Büyük Önder'e Yapılmak İstenilen Komplö Tahkikatı", **Ulus**, 20 İlkteşrin 1935.

“Çerkez Ethem Amman’da Yakalandı”, **Tan**, 27 Ekim 1935.

“Çerkez Ethem Amman’da Yakalandı”, **Ulus**, 27 Ekim 1935.

“Çerkez Ethem Haini Yakalandı”, **Kurun**, 27 İkteşrin 1935.

“Çerkez Ethem Yakalandı, Ankara’ya Getiriliyor”, **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1935.

“Çiçerin ‘Türk Milleti’nin İstiklâline Darbe Vurmak İçin Sarf Edilen Gayretler Muvafakatsizliğe Mahkûmdur’ Diyor”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

“Emniyet Genel Müdürlüğünün 5959 No’lu tamimi”, **Polis Mecmuası**, Yıl 18, Sayı 262, Ankara, Teşrinievvel 1931, s. 837-838.

“Ermeni Suikastı”, **Son Telgraf**, No: 150 14 Teşrinisani 1340/14 Kasım 1924.

“Hain Çerkez Ethem Yakalandı, **Akşam**, 27 Ekim 1935.

“Hain Teşebbüs Karşısında Milletin Sesi”, **Hâkimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1926.

“Hainler Cumhuriyet Yumruğunun Kudretini Bir Daha Gördüler. Cumhuriyet Ricaline Suikast Edilemez”, **Milliyet**, 29 Ağustos 1927.

“Hainler Yakalandı. Bir Sayılavin Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması İstendi”, **Son Posta**, 18 Birinci Teşrin 1935.

“Hayfa’da Üç Eski Osmanlı Zabiti Tutuldu”, **Akşam**, 26 Ekim 1935.

“İstanbul Zabıtasının Şayan-ı Takdir Muvaffakiyat-ı Mühimmesi Tafsilatı” **Polis Mecmuası**, Yıl 13, Sayı 201, 1 Eylül 1926, s. 152-159.

“Kudüs’te Komplo İle İlgili Üç Kişi Tutuldu”, **Ulus**, 26 İkteşrin 1935.

“Manok Asıldı”, **Cumhuriyet**, No: 358, 7 Mayıs 1341/7 Mayıs 1925.

“Mel’un Suikastçılar Adalet Pencesi’nde”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1935.

“Mevkuf Manok’un Suikastçılara Keşşafçılığı”, **Son Telgraf**, No: 137, 1 Teşrinisani 1340/1 Kasım 1924.

“Mösyö Kalinin’den Reisi Cumhur Hazretlerine, Mösyö Kalinin Gazi Paşa Hazretlerine Gönderdiği Bir Telgrafta Geçirilen Tehlikeden Dolayı Tebrikatta Bulunmaktadır”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

“Müheyyiç Mahkeme Başladı-Fevkalade Mühim İfşaat”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1927.

“Suikast Tahkikatı: Manok Ankara’da İtirafta Bulunuyor”, **Son Telgraf**, No: 133, 27 Teşrinievvel 1340/27 Ekim 1924.

“Suikast İçin Cenup Hududundan Giren Çete Ankara’ya Getirildi”, **Akşam**, 18 Ekim 1935.

“Suikastçılar Üzerinde Külliyyetli Miktarda İtalyan Lireti Bulundu”, **Tan**, 27 Ekim 1935.

“Suikastçılardan Üçü Hayfa’da Yakalandı”, **Tan**, 26 Ekim 1935.

“Suikastı Hazırlayan Hainler Yüz Kişiden Fazla İmiş” **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1935.

“Suikastı Hazırlayanlar. KimlerTevkif Oldu”, **Hâkimiyeti Milliye**, 26 Haziran 1926.

“Taklipçilerin Davası”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1929.

“Ulusal Şefimize Suikast Maksadıyla Cenup Hududumuzdan Giren Bir Çete Yakalandı”, **Tan**, 18 Ekim 1935.

“Urfa Saylavı Ali Saip Ursavaş’ın Teşrii Masuniyetinin Kaldırılması Hakkında Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye ve Teşkilatı Esasiye Encümenlerinden Mürekkep Muhtelit Encümen Mazbatası”, **TBMMZC**, Devre 5, Cilt 5, Fevkalade İçtima, Sr. No:250, 18 Ekim 1935.

“Yunan Hükümeti Nezdinde Teşebbüste Bulunduk. Atina Sefirimiz, Çerkez Sami Meselesine Hükümet Vaziyet Etmiştir’ Diyor”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1927.

Ağaoğlu, Ahmet, “Bir Suikast”, **Hâkimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1926.

Avcı, Cemal, “İzmir Suikastı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt X, Sayı 28, Ankara Mart 1994, s. 89-103.

Bolat, Bengül Salman, “1935 Yılında Atatürk’e Karşı Planlanan Suikastın Basındaki Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 49, Bahar 2012, s. 1-32.

Hamdi, Nebizade, “İnkılâbın Adaleti”, **Yenises Gazetesi**, 30 Haziran 1926.

Hamdi, Nebizade, “Mel’un Kast”, **Yeni Ses Gazetesi**, 19 Haziran 1926.

Hülagü, M. Metin, “Mustafa Kemal Atatürk’e Karşı Alman ve İtalyanların Düzenlediği Suikast Girişimleri”, **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 2004, s. 233-252.

Nadi, Yunus, “Suikastçılar”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1927.

Ortak, Şaban, “Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya Ermeniler Tarafından Düzenlenen Bir Suikast Girişimi (1924)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 3, 2006, s. 73-80.

Sadık, Necmettin, “Hainlerin Teşebbüsü”, **Akşam**, 30 Ağustos 1927.

Seğmen, Levent, “Önce Dışişleri Bakanı Aras Sonra Atatürk Öldürülecek”, **Hürriyet**, 27 Nisan 2006.

GAZETELER ve DERGİLER

Cumhuriyet, 19 Ekim 1935.

Cumhuriyet, 30 Ekim 1935.

Cumhuriyet, 4 Kasım 1935.

Cumhuriyet, 6 Kasım 1935.

Milliyet, 29 Ağustos 1927.

Tan, 19 Ekim 1935.

Tan, 27 Ekim 1935.

Tan, 3 Kasım 1935.

Tan, 4 Kasım 1935.

Tan, 6 Kasım 1935.

Ulus, 20 Ekim 1935.

Ulus, 27 Ekim 1935.

